

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА**

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему:

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМВІДНОСИН
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ**

Виконала:

студентка II курсу магістратури, 61 групи
спеціальності 013 «Початкова освіта»

Євменова Анна Володимирівна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Коновальчук Марина Валеріївна

Чернігів – 2023

Роботу подано до розгляду «___» _____ 2023 року.

Студентка

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*
протокол № _____ від «___» _____ 2023 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри _____

(підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Євменової А. В. «Педагогічні умови формування взаємовідносин молодших школярів в учнівському колективі». Кваліфікаційна робота освітнього ступеня – магістр, на правах рукопису. Спеціальність – 013 «Початкова освіта».

Кваліфікаційна робота присвячена теоретичному обґрунтуванню та практичному дослідженню особливостей педагогічного спрямування процесу формування міжособистісних стосунків та педагогічних умов формування дружніх взаємовідносин в учнівському колективі молодших школярів.

Здійснено опис дослідження та експериментально перевірено ефективність реалізації педагогічних умов та методичних заходів з учнями 3 класу Перелюбського ліцею Корюківської міської ради Чернігівської області

Матеріали, представлені в даній роботі, можуть бути використані студентами, викладачами, педагогами, вчителями молодших класів, класними керівниками в якості методичних вказівок для підготовки до науково-практичних конференцій, присвячених темі роботи.

Ключові слова: особистість, молодший школяр, учнівський колектив, школа, взаємодія.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 НАУКОВІ ТЕОРІЇ ТА АКТУАЛЬНІ ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ НУШ	8
1.1 Аналіз наукових теорій формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ	8
1.2 Актуальні ідеї та погляди на вироблення взаємовідносин в учнівському колективі НУШ	21
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2 ВИЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ НУШ	32
2.1 Аналіз стратегій формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ	32
2.2 Система роботи щодо створення педагогічних умов формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ	40
2.3 Результати впровадження педагогічних умов формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ	70
Висновки до розділу 2.....	78
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Актуальність теми. Економічні та культурні зміни, стрімкий розвиток інформаційних технологій та новації в освіті порушують гуманістичні засади повноцінного існування людей та на перший план висувають проблеми взаємовідносин в суспільстві. В сучасній освіті у даний період основна ціль державної політики ґрунтується на ідеї унікальності і неповторності кожної людини. Необхідною умовою є забезпечення освітнього середовища та освітнього простору, які не будуть перешкоджати соціалізації учнів незалежно від їх фізичного розвитку та психічного стану. Дослідження згаданого питання є особливо важливим у молодшому шкільному віці, оскільки соціальний розвиток дитини відбувається саме цей віковий період, під час якого формується система міжособистісних взаємовідносин. Тому початкова ланка школи повинна створити необхідні умови для виховання витривалої, порядної, сумлінної, уважної особистості, яка може існувати в шкільному колективі.

Особливої актуальності ця тема набуває зараз в період російської агресії, коли всі учасники освітнього процесу знаходяться у важких соціальнопсихологічних умовах та як ніколи потребують підтримки та дружнього колективу.

Проблему формування взаємовідносин досліджували відомі науковці, а саме В. Сухомлинський, Т. Костенко, Л. Малініна, І. Гайдамашко, К. Довгопола, М. Кірик, З. Бондаренко, Л. Данилова, О. Сараєва, С. Миронова, А. Драган, А. Мудрик, В. Ляпунова, Н. Гущина, Т. Орлова, Л. Кондратова, А. Цимбалару та ін.

Позитивні відносини в колективі безумовно впливають на досягнення у навчанні, психічний та психологічний комфорт, поведінку молодших школярів. Тому робота вчителя початкової ланки має бути спрямована на налагодження відносин серед молодших школярів. Це зумовлює необхідність переглянути зміст, форми та методи роботи вчителя початкової школи щодо

забезпечення формування дружніх стосунків між учнями в освітньому процесі. В основу цього необхідно покласти взаємоповагу, дружелюбність, патріотизм, гуманність, демократизм, щирість та оптимізм. Науковці зазначають, що молодший шкільний вік особливо сприяє збагаченню школярів знань про однолітків.

Враховуючи роль та актуальність учнівського колективу для формування та належного розвитку особистості учнів молодшого шкільного віку, нами було обрано тему кваліфікаційної роботи «Шляхи формування взаємовідносин в учнівському колективі».

Об'єкт дослідження – формування міжособистісних стосунків учнівського колективу у початковій школі.

Предметом дослідження є педагогічне спрямування процесу формування дружніх міжособистісних взаємовідносин в учнівському колективі молодших школярів в освітньому процесі.

Метою дослідження являється теоретично обґрунтування та практичне дослідження особливостей педагогічного спрямування процесу формування міжособистісних стосунків та педагогічні умови формування дружніх взаємовідносин в учнівському колективі молодших школярів.

Завдання дослідження:

1. Розглянути науково-теоретичні основи формування міжособистісних взаємовідносин в учнівському колективі молодших школярів як психолого-педагогічну проблему.
2. Визначити основи спільної діяльності, що впливає на формування дружелюбності в учнів та описати соціально-педагогічні умови профілактики шкільного булінгу.
3. Провести дослідження щодо рівня сформованості стосунків молодших школярів.
4. Сформувати систему вправ формування міжособистісних взаємовідносин в учнівському колективі.
5. Експериментально перевірити розроблену систему вправ.

Методи дослідження:

– теоретичні: теоретичний аналіз педагогічної, методичної літератури та періодичних видань, електронних джерел за обраною темою роботи, вивчення педагогічного досвіду, порівняння, узагальнення, систематизація, обробка та структурування даних, які отримали у ході аналізу документації, анкетування;

– емпіричні: педагогічний експеримент, як метод дослідження для перевірки ефективності запропонованої системи вправ для формування взаємовідносин в учнівському колективі, метод обробки результатів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що розроблено і апробовано власну систему вправ, яка дозволяє сформувати міжособистісні взаємовідносини та педагогічні умови формування дружніх взаємовідносин в учнівському колективі молодших школярів.

Практична значущість дослідження заснована на тому, що матеріали, представлені в даній роботі, можуть бути використані студентами, викладачами, педагогами, вчителями молодших класів, класними керівниками в якості методичних вказівок для підготовки до науково-практичних конференцій, присвячених темі роботи.

Базою дослідження є роботи таких вчених, педагогів та практиків, як В. Сухомлинський, Т. Костенко, Л. Малініна, І. Гайдамашко, К. Довгопола, М. Кірик, З. Бондаренко, Л. Данилова, О. Сараєва, С. Миронова, А. Драган, А. Мудрик, В. Ляпунова, Н. Гущина, Т. Орлова, Л. Кондратова, А. Цимбалару та ін.

Експериментальна база дослідження: Перелюбський ліцей Корюківської міської ради Чернігівської області вул. Шевченка, 6 с. Перелюб Корюківський район Чернігівська область, 15312, тел.(04657) 24-123, 24-149 e-mail:Pereljub_zosh@i.ua код ЄДРПОУ 33330011

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (62) та

додатків. Загальний обсяг становить 124 сторінки, зокрема 85 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1 НАУКОВІ ТЕОРІЇ ТА АКТУАЛЬНІ ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ НУШ

1.1 Аналіз наукових теорій формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ

Людина – істота соціальна; вона живе в суспільстві, тому постійно включається у відносини з іншими людьми. Поза спілкуванням людське суспільство не може існувати. Прийнято виходити з принципу нерозривної єдності спілкування і діяльності, а не зводити спілкування до однієї з його сторін – або до обміну інформацією, або до процесу взаємодії, до впливу однієї сторони, що спілкується з іншою, або до процесу міжособистісної перцепції.

У вітчизняній психології прийнято положення, яке стверджує, що спілкування – це процес взаємодії між людьми, в ході якого виникають, виявляються і формуються відносини. Спілкування виступає як спосіб об'єднання індивідів, в результаті чого відбувається їх особистісний розвиток. Так виникають суспільні відносини. А всередині будь-яких суспільних відносин – міжособистісні, які відрізняються зв'язком з сприйняттям і оцінкою людьми один одного як особистостей, а також висловлюють їх суб'єктивне, емоційне ставлення один до одного [33].

Нові пріоритети в стратегії виховання вимагають модернізації шкільної освіти і розвитку у підростаючого покоління особистісних характеристик сприяють формуванню моральних цінностей, повазі інших людей, вмінню співпрацювати для досягнення спільного результату. Завдання виховання повинні бути спрямовані на затвердження людини як вищої цінності, розкриття її здібностей, розвиток її особистісних і ділових якостей, підвищення культури її взаємин з соціальним оточенням. Рішення поставленого завдання істотно залежить від організації виховного процесу школярів в навчальний і у позаурочний час: підвищення рівня знань, умінь і

навичок; розширення сфери їх діяльності, створення умов для самореалізації, розкриття своїх можливостей; забезпечення теоретичної та методичної підготовки вчителів, підвищення рівня виховної майстерності батьків.

Розглядаючи розвиток вчення про культуру людських взаємин, будемо стверджувати, що сучасні виховні системи ґрунтуються на узагальненні досвіду виховання зарубіжної і вітчизняній історико-педагогічній науці. Враховуючи це, вважаємо доцільним визначити основні ідеї щодо розвитку культури взаємин дітей, здійснити аналіз її змісту і характерних ознак, визначити форми і методи її виховання.

Сучасне суспільство змушує людину швидко соціалізуватися у різних колективах, негайно знаходити вихід з різних конфліктних ситуацій, що складаються навколо неї. Дане вміння може бути у людини, але може і бути відсутнім.

На характер міжособистісних відносин впливають такі особистісні особливості, як стать, вік, національність, темперамент, професія, досвід спілкування з людьми, самооцінка та ін. Кожна людина, незалежно від віку і статі, грає певну роль в колективі, яка обмежена вимогами і правилами. Проте кожна людина є в першу чергу особистістю і може виходити за рамки цих правил, а також по-своєму реагувати на ту чи іншу дію в групі. Через особисті особливості кожної людини виникають проблеми міжособистісних взаємин. Причому більш гострі проблеми переростають в міжособистісні конфлікти.

Кожна людина займає певне місце в системі міжособистісних відносин. Це називають соціометричним статусом. За визначенням Л. І. Лушпай соціометричний статус – це один з основних факторів положення особистості в підсистемі особистих відносин, що характеризується рівнем емоційного переваги даного індивіда в порівнянні з іншими членами групи [26]. Автор підкреслює, що соціометричний статус вимірюється числом отриманих виборів. Тобто чим більше однолітків вибирають якогось певного індивіда, тим вище його соціометричний статус.

Метою вступу людини в міжособистісні відносини може бути як спосіб проявити свої індивідуальні якості, так і просто спілкування, обмін інформацією.

У соціально-психологічній літературі висловлюються різні точки зору на питання про те, де розташовані міжособистісні відносини щодо системи суспільних відносин. В одних випадках їх ототожнюють, а в інших міжособистісні відносини вважають як відображення у свідомості суспільних відносин і т. д. Наприклад, М. О. Більдіна [4] говорить про те, що природа міжособистісних відносин може бути правильно зрозуміла тільки в тому випадку, якщо їх не прирівнювати з суспільними відносинами. А побачити в них особливий ряд відносин, який виникає всередині кожного виду суспільних відносин, тому що міжособистісні відносини обумовлені об'єктивними суспільними відносинами.

Під час групової взаємодії учасники виступають як би в двох якостях: як виконавці безособової соціальної ролі і як неповторні людські особистості. Тут і відбувається поєднання безпосередньо соціального і психологічного.

Таким чином, формування міжособистісних відносин є актуальною темою для психолого-педагогічних досліджень. Ми розглянули деякі погляди на це питання, відзначаючи, що думки спеціалістів іноді розходяться. Незважаючи на це, можна зробити загальний висновок: міжособистісні відносини відрізняються від суспільних відносин змістом емоційної основи. Міжособистісні відносини виникають в процесі спілкування і багато в чому визначають його специфіку. Вони є важливим компонентом повсякденної взаємодії людей, їх спільної діяльності і надають на них значний вплив. Крім того, міжособистісні відносини є обов'язковою умовою розвитку особистості людини.

Розробка системи формування культури взаємин школярів вимагає аналізу наукової літератури з метою визначення сутності і змісту культури взаємин, виділення її структурних компонентів, виявлення факторів, що актуалізують розгляд даної проблеми саме в шкільному віці.

Проблема культури людських взаємин є предметом розгляду широкого кола гуманітарних наук, зокрема філософії, соціології, етики, естетики, культурології, конфліктології, педагогіки, психології. У центрі своєї уваги цих наук людина і розвиток її здатності до вибудовування і вдосконалення соціальних контактів, вироблення гнучкості у взаємодії, для оптимізації взаємовідносин і встановлення позитивного соціально-психологічного клімату.

Для нашого дослідження представляє інтерес філософське і психолого-педагогічне розуміння термінів «ставлення», «взаємини», «культура взаємин». Категорія «відносини» є однією з головних в психологічній педагогічній науці. Вона виконує гносеологічну функцію при розробці проблем характеру, ціннісних орієнтацій, соціально-психологічного клімату в різних людських спільнотах, формування цілісної картини світу, гармонізації життєдіяльності дітей, пов'язаних з проявом суб'єктивних якостей людини [29].

Вивчаючи людину з позиції її відносин, можна сказати, що відносини є фактором цілісного формування особистості. В результаті змістовних зв'язків особистості з навколишньою дійсністю і внаслідок впливів на неї середовища формуються її ціннісні орієнтації, які можна розглядати як особливий зміст її суб'єктивних відносин із зовнішнім світом.

Головною характеристикою спілкування є те, що через спілкування можна вибудувати свої відносини з людьми. І. Гайдамашко підкреслює, що поведінка людини виступає не тільки як складний комплекс видів його соціальних діяльностей, але і як спілкування, практична взаємодія з людьми в різних соціальних структурах [11].

Відносини характеризують зв'язки людини з різними сторонами об'єктивної дійсності, відображають потреби, почуття, інтереси, переконання, мотиви, волю людей і проявляються в їх емоційних реакціях, настроях, у певних шаблонах дій [40].

Категорія «відносини» є базовою, їй належить класичне визначення даного поняття: відносини є цілісною системою індивідуальних, вибіркових, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності, яка включає в себе ставлення людини до себе, до інших людей, до предметів зовнішнього світу [27].

Отже, відносини є формою зв'язку індивіда з іншими людьми, які виникають в процесі спілкування, діяльності на будь-якому ґрунті.

Взаємини формуються в спільній життєдіяльності через спілкування через міжособистісне відображення та під впливом відносин, що склалися в суспільстві.

Молодший шкільний вік називають вершиною дитинства. В сучасній періодизації психічного розвитку він охоплює період від 6-7 до 10-11 років. Межі цього вікового діапазону досить умовні, тому що залежать, в першу чергу, від готовності самої дитини до шкільного навчання. Як пише О. О. Гаврилюк, молодший шкільний вік – це особливий період життя, протягом якого дитина вперше починає займатися соціально значущою, суспільно оцінюваною навчальною діяльністю [10]. Саме навчання стає провідною діяльністю. Воно визначає найважливіші зміни, що відбуваються в розвитку психіки дітей на даному віковому етапі.

В рамках навчальної діяльності складаються психологічні новоутворення, які характеризують найбільш значущі досягнення в розвитку молодших школярів і є фундаментом, що забезпечує розвиток на наступному віковому етапі [32]. Головні труднощі у формуванні навчальної діяльності полягає в мотиві, з яким дитина приходить в школу. Він не пов'язаний з самим змістом діяльності, молодший школяр хоче виконувати соціально значущу і соціально оцінювану діяльність, а в школі необхідна пізнавальна мотивація. Саме ця мотивація також повинна бути сформована в процесі шкільного навчання [54].

У шкільному колективі моральні відносини – це відносини взаємодопомоги, взаємоповаги, взаємної вимогливості. Вони постають як

сплав етичних знань, моральних почуттів, морального досвіду і практичної дії, які стійко проявляються в самих різноманітних життєвих ситуаціях, у всіх сферах життя школярів.

На думку М. В. Папучи, поняття культури позначає універсальне ставлення людини до світу, через яке людина створює світ і самого себе. Кожна культура – це неповторний Всесвіт, створена певним ставленням людини до світу і до самої себе [42].

Опосередковано через ставлення до інших людей встановлюється у людини і ставлення до самого себе, інакше кажучи, ставлення до оточуючих відображає ставлення людини до самої себе. О. Скрипченко, Л. Волинська, З. Огороднійчук відзначають, що ставлення до себе передбачають наступні характерологічні властивості: самовладання, почуття власного гідності, скромність, самооцінка, впевненість в собі, любов до себе, гордість, амбітність [9].

Отже, людські відносини включають в себе цілий комплекс оцінок, дій, почуттів, особистісних рис, вольові зусилля. Закріплене в поведінці людини звичне ставлення, яке характеризується стійкістю дій людини в будь-яких умовах, є особистісною якістю, педагогічний підхід до виховання якої передбачає формування в учнів потреби у виробленні тієї чи іншої якості; включення їх в активну пізнавальну діяльність по оволодінню знаннями про сутність, способи прояву формується явища і виробленні відповідних почуттів, поглядів, переконань; практичне формування умінь, навичок, звичок поведінки; розвиток здібностей до прояву вольових зусиль щодо дотримання норм поведінки [34]. Рівень етичної зрілості кожної особистості, рівень її культури проявляється в позитивному ставленні до іншої людини, у визнанні його цінності, неповторності, поваги його індивідуальності, особистого простору, в здатності будувати культурні взаємини.

Проблема культури як феномена суспільного життя, що розкриває особливості поведінки, свідомості, діяльності людей, вивчається у філософії, соціології, історії, етиці, педагогіці, психології. Кожна з наук розглядає різні

її аспекти відповідно до предмета свого дослідження. Важливими, на наш погляд, є думки вчених, які в культурі бачать шлях до людського благополуччя, удосконалення взаємин людей, розвитку особистості, утвердження її самоцінності [19, 30, 34, 50].

Т. Г. Веретенко ототожнює світ культури як світ самої людини [8]. Культура у Є. Є. Сапогової – це позабіологічно вироблений спосіб товарищескості [51].

Феномен культури – явище багатофункціональне, багатозначне, воно пронизує всі сфери життєдіяльності суспільства. Спираючись на дослідження в галузі культури, відзначимо, що даний феномен може бути представлений як такий, що забезпечує емоційно-позитивні взаємини між людьми: виступає як якісна характеристика окремих індивідів, як спосіб життєдіяльності людини, як комплекс регулятивів: цінностей, зразків поведінки, моральних спонукань [24].

При всій кількості різноманітних підходів до визначення сутності культури відзначимо її людинотворче значення. Діяльно освоюючи світ культури, людина творить себе як особистість і одночасно здатна збагачувати сама світ культури. Без людини, без її суспільно особистісних зв'язків, відносин, практичної і творчої діяльності не може бути культури. Разом з тим, культура стає істинною тоді, коли входить в життя, в звички особистості, проявляється у всій сукупності її соціальної діяльності, в практиці повсякденної поведінки [16].

Важливим критерієм прояву культури людини виступає її спілкування з колегами, друзями, родичами, знайомими і незнайомими людьми. Таким чином, призначення культури – формування культурної особистості, здатної в процесі практичної діяльності вибирати цінності і норми, що регулюють всі сфери її життя, і, зокрема, сферу її взаємин з іншими людьми.

Поняття «культура» часто вживається на позначення рівня вихованості та освіченості людини, рівня оволодіння нею тієї чи іншою сферою знання

або діяльності [10]. У цьому зв'язку поняття «культура» включає певні якості людини, спосіб його поведінки, ставлення до інших людей, до діяльності.

В. К. Демиденко розмірковуючи, про проблеми різноманіття культурних феноменів стверджує, що людина організовує потоки цінностей по каналах культури, вона здійснює обмін і розподіл їх, вона зберігає, продукує і споживає як матеріальні, так і духовні продукти культури, а здійснюючи цю роботу, людина творить і самого себе як суб'єкта культури, як соціальної істоти [15].

Отже, культурою можна називати все те, що стосується дій людини, її думок, мови, взаємин з іншими людьми. Культура передбачає виховання у людини уважності, чуйності, здатності враховувати інтереси інших при прийнятті рішень.

Культура особистості – це суттєвий аспект розуміння культури. Дане поняття є цілісним утворенням, визначається глибиною, широтою і ступенем засвоєння особистістю загальнолюдських надбань матеріальної і духовної культури, перетворенням їх в свій внутрішній і духовний світ, умінням застосовувати їх в діяльності, в спілкуванні, у взаєминах з іншими людьми [29].

Таким чином, за культуру взаємин можна приймати певну сукупність моральних знань, ціннісних уявлень у сфері норм, принципів, правил взаємовідносин, практичних умінь і навичок, застосування яких в міжособистісних взаєминах сприяє взаєморозумінню, емоційному благополуччю і забезпечує ефективне вирішення завдань спілкування.

Показником індивідуально-особистісних характеристик людини, її відносин до інших, культури її взаємин з іншими є вербальна і невербальна мова [50].

Етичне спілкування, як відзначає В. Киричок, допомагає досягти успіху і визнання в особистій і діловій сферах, сприяє кар'єрному зростанню, підтримці та вдосконаленню міжособистісних взаємин людей [22].

Автор називає взаємоставлення суб'єктів взаємин особистою мінікультурою, яка визначає ефективність взаємовідносин.

Відображенням істинного ставлення людини до подій та інших суб'єктів взаємин темпераменту – міміка, жести, пози, дії та інші характеристики поведінки і образу людини. Тому людські взаємини обов'язково передбачають культуру експресивної поведінки. Як зазначає Л. Е. Орбан-Лембрик, «гармонійність експресії, синхронність елементів міміки – це своєрідний візуальний знак істинного ставлення до іншої людини» [37].

Експресивна поведінка особистості представляє собою поєднання індивідуальних і типових компонентів, де типові програми експресивної поведінки, закріплені в культурних нормах поведінки у ситуації спілкування, а індивідуальні експресивні звички людини відображають її емоційно-динамічні характеристики, властивості, характер. Співвіднесення названих компонентів в експресивній поведінці створює певний образ людини відповідно до очікувань інших і є необхідним для формування певної якості взаємовідносин [49].

Таким чином, поведінкові аспекти культури відносин, такі як дії, манери, емоційні реакції, форма та стиль спілкування, вербальна і невербальна мова виступають як засіб прояву людиною його моральної сутності.

Виховання культури взаємин передбачає глибоке засвоєння морально-естетичних норм взаємин: поваги, товарищкості, симпатії; створення естетично і морально привабливих образів – зразків стилю поведінки.

Зокрема, проблемами створення гуманних взаємин в шкільному колективі активно займався В. Сухомлинський. Педагог наводив важливі норми моральності, дотримання яких зводиться до вирощуванню в собі добра, правди, честі, духовної краси, творіння добрих справ, вчинків і протистояння злу, безчестя, каліцтва. На думку вченого, така азбука моральної культури входить в свідомість і душу лише тоді, коли в шкільному колективі є елементарна культура людських взаємин [24].

В. Сухомлинський наголошував на необхідності сформувати між дітьми такі взаємини, при яких кожен член колективу черпав би у своїх ровесників духовні багатства, віддавав їх іншим і тим самим збагачувався б сам [24].

Культура взаємин, по Сухомлинському, проявляється в позитивному ставленні один до одного, в повазі і взаємній повазі, в умінні «відчувати людину» [24] і потребує розвитку високої культури знань і культури почуттів: відставання культури почуттів від інтелектуального «багажу» є причиною порушень школярами норм людського співіснування [24].

Саме тому об'єктом педагогічних впливів педагога стала сфера переживань, почуттів і думок вихованців. Моральні почуття і свідомість формують моральні звички, а вправлення в моральних вчинках сприяє формуванню моральних переконань.

Значущим фактором формування культури взаємин є шкільний колектив. Педагогічний досвід В. О. Сухомлинського дає можливість усвідомити значення для формування культури спілкування духовного життя колективу, побудованої на ідейних, цивільних, інтелектуальних, трудових і естетичних відносинах. «Життя колективу повинно бути емоційним насиченим. Саме яскравість і різноманіття емоційного життя колективу збагачує зміст спілкування і створює моральну його базу. Оволодіння ж технікою досягається через творчу мовну діяльність в процесі спілкування педагога з дітьми і дітей між собою» [24].

З огляду на вищесказане, підкреслимо, що етичне і естетичне в людських взаєминах тісно взаємопов'язані, а тому принцип побудови етичної взаємодії обов'язково повинен враховувати аспект прекрасного, позитивного в людських взаєминах, передбачати гармонійне поєднання добра і краси. Культурні взаємини, збудовані за таким принципом, сприяють людському благополуччю, взаєморозумінню, психологічному комфорту.

У конфліктології культура міжособистісних взаємин постає як нормальне, природне, безконфліктне спілкування, засноване на

взаємодопомозі, взаєморозумінні, справедливості і досягається ціною постійних зусиль, спрямованих на нейтралізацію і ліквідацію конфліктів у неосяжному просторі людських інтересів [5].

Культура впливає на формування поведінки людини. Згідно О. В. Овчарук, культурні форми поведінки суть саме реакції особистість. Простежуючи культурний розвиток психічних функцій, ми прокреслюємо шлях розвитку особистості [35].

У житті людини конфлікт – це ситуація, яка постійно зустрічається. Саме виховані культурою зразки поведінки в конфлікті надають істотний вплив на поведінку в конфліктних ситуаціях, а найбільш звичний досвід, одержуваний в конфліктних ситуаціях – це страх і напруга, погрози, ворожість, нерозуміння, безнадійні спроби довести свою правоту [1].

Конфліктною основою у взаєминах, на думку дослідників, виступають як внутрішні характеристики людини комплекси, амбіції, незадоволені потреби, самовихваляння, схильність до зміни настрою, емоційна напруженість, так і зовнішні прояви поведінки, засновані на відсутності знань і виховання [30].

Таким чином, в конфліктології культура взаємин пов'язується з умінням запобігати виникненню конфліктних ситуацій, здатністю перетворювати конфлікти в творчий процес, умінням конструктивно їх вирішувати, це вимагає знань про закономірності побудови взаємин, розуміння обставин, станів і внутрішнього світу іншої людини, вміння жити в злагоді з собою, сформованості навичок саморегуляції і самоконтролю в ситуаціях взаємодії.

Спираючись на зазначене, резюмуємо, що формування культури людських взаємин вимагає також врахування причин, які кореняться в людській природі суб'єктів взаємин, а саме уваги на особливості взаємодії різних типів особистостей. Вона спрямована на створення позитивних соціально психологічних умов для результативної діяльності в колективі, для встановлення продуктивних ділових і особистісних контактів.

Процес формування моральних орієнтацій у більшості сучасних школярів проходить досить складно. В першу чергу це пов'язано з відсутністю у більшості базових цінностей (сенса життя, поняття про життя, духовність, моральність, патріотизм і багато іншого). Бажання пізнати себе як особистість, породжує у школярів прагнення до самоствердження, самовираження, саморозвитку. Аналізуючи себе, у нього починають формуватися ціннісні орієнтації, складаються відносно стійкі зразки поведінки, які представлені вже не стільки у вигляді образу конкретної людини, скільки в певних вимогах, які діти пред'являють до людей і до самих себе [42].

Велике значення для розвитку особистості молодшого школяра має вступ його в шкільний колектив. Загальна навчальна діяльність поступово об'єднує учнів у дитячі колективи. Молодші школярі прагнуть зайняти «певне місце» в класі серед однолітків, зазначає О. В. Овчарук [35].

До закінчення початкової школи відбувається психологічне відділення дитини від дорослого і починає формуватися незалежність і самостійність, що є умовою для соціального дозрівання дитини і його самореалізації, що детально вивчав В. І. Сіткар [52].

Якщо ближче розглянути відносини між молодшими школярами, то можна помітити, що першокласники спочатку ніби уникають безпосередніх контактів з товаришами, зауважує О. В. Овчарук [35]. Тобто перший час кожен учень в класі як би «сам по собі». Розвитку міжособистісних відносин тут сприяє педагог, коли знайомить дітей, прагне здружити їх. Надалі спілкування зі однолітками стає важливим для дитини. Вона прагне познайомитися з вподобаним людиною, вільно відчувати себе в компанії, розділяючи її інтереси, норми, висловлювати свою особисту думку.

Для молодших школярів думка однолітків ще не служить критерієм справжньої оцінки самого себе. Так, діти 9-10 років з великим інтересом ставляться до оцінки, яку дають їм однокласники, і іноді гостро переживають, якщо ця оцінка розходиться з бажаною. Але такі переживання

короткочасні, тому що оцінки піддаються змінам з боку дорослих або вчителя.

Поступово, у міру освоєння дитиною шкільної дійсності і звикання до неї, у неї складається система особистих відносин в класі. Її основу складають безпосередні емоційні відносини зі однолітками та викладачами. Так діти починають придивлятися до світу людей і поступово осягати принципи і правила, за якими вони будуть існувати. Дитина поступово вчиться вирішувати складні ситуації в дружніх відносинах, розбиратися в питаннях справедливості, дотримуватися соціальних норм, звичаїв, пов'язаних зі статтю умовності, поважати авторитети, влада і моральний закон [42].

Виходячи з теоретичного аналізу наукових джерел, дамо власне визначення поняттю «культура взаємин школярів». Культуру взаємин школярів ми розуміємо як інтегральне освіту школяра, що характеризує засвоєнням ними моральних цінностей, норм, принципів, моделей поведінки, прийнятих в суспільстві, і здатність органічно і послідовно втілювати їх в міжособистісній взаємодії.

Культура взаємовідносин – це єдність внутрішньої і зовнішньої моралі особистості. Вона забезпечує гармонійні взаємини між людьми, сприяє їх взаєморозумінню, співпраці; є одним із шляхів досягнення людського благополуччя, розвитку особистості, затвердження її самоцінності. Зовнішні форми культури взаємин (поведінка, манери, емоційні реакції, форма і стиль спілкування, вербальна і невербальна мова) виступають як засіб прояву людиною своєї моральної сутності, потреби проявити в міжособистісній поведінці свою людяність.

Отже, молодший шкільний вік – найважливіший у формуванні особистості. Для нього характерні нові відносини, включення в цілу систему колективів і освоєння нового виду діяльності – навчання, яке пред'являє безліч вимог до учня. Все це формує характер, волю, розширює коло інтересів, розвиває здібності, вміння, навички. В початковій школі

зкладається фундамент моральної поведінки, відбувається засвоєння моральних норм і правил поведінки, починає формуватися громадська спрямованість особистості.

Під час групової взаємодії учасники виступають як би в двох якостях: як виконавці безособової соціальної ролі і як неповторні людські особистості. Тут і відбувається поєднання безпосередньо соціального і психологічного.

Таким чином, формування міжособистісних відносин є актуальною темою для психолого-педагогічних досліджень. Ми розглянули деякі погляди на це питання, відзначаючи, що думки спеціалістів іноді розходяться. Незважаючи на це, можна зробити загальний висновок: міжособистісні відносини відрізняються від суспільних відносин змістом емоційної основи. Міжособистісні відносини виникають в процесі спілкування і багато в чому визначають його специфіку. Вони є важливим компонентом повсякденної взаємодії людей, їх спільної діяльності і надають на них значний вплив. Крім того, міжособистісні відносини є обов'язковою умовою розвитку особистості людини.

1.2 Актуальні ідеї та погляди на вироблення взаємовідносин в учнівському колективі НУШ

Відносини постійно розвиваються, виражаються в спільній діяльності, спілкуванні, в поведінці і у взаємооцінках членів групи. Згідно з концепцією В. І. Сіткар, міжособистісні відносини мають двоїсту природу. Поверхневий шар, властивий будь-кій малій групі, являє собою систему емоційних тяжінь і відштовхувань, і шар, опосередкований цілями і мотивами спільної особисто значущою і суспільно цінною спільною діяльності, яка виникає в колективі [52].

Існує кілька класифікацій міжособистісних відносин:

1. Класифікація міжособистісних відносин Е. П. Ільїна:

– офіційні та неофіційні. Офіційні (формальні) – це відносини, які виникають на посадовій основі і регулюються статутами, постановами, законами. Тобто відносини, що мають правову основу. У такі взаємини люди вступають не з особистих симпатій або антипатій один до одного, а по посаді. Неофіційні (неформальні) відносини складаються на основі особистих взаємин людей, не обмежуються офіційними рамками;

– ділові та особисті. Ділові взаємини – це відносини, що виникають у зв'язку з спільною роботою людей. Наприклад, службові взаємини, засновані на розподілі обов'язків у виробничому колективі. Особисті ж взаємини складаються крім спільної діяльності, вони носять суб'єктивний характер. Тобто в основі особистих відносин лежать почуття, які люди відчують по відношенню один до іншого. Такі відносини поділяються на знайомство (коли ми знаємо людей на ім'я, можемо вступати з ними в поверхневий контакт), суспільство (більш тісні, складаються на основі спільних інтересів, поглядів), дружбу (виборчі відносини, засновані на довірі, прихильності) та інтимні стосунки (характеризуються близькістю, відвертістю, прихильністю один до одного);

– раціональні та емоційні. Раціональні відносини – це відносини, які базуються на розумі і розрахунку, і будуються, виходячи з очікуваної користі від встановлених відносин. В основі емоційних же відносин – емоційне сприйняття один одного, часто без урахування конкретної мети від взаємодії. Раціональні та емоційні стосунки можуть перетинатися. Наприклад, відчувати неприязнь до людини, але вступати з ним в раціональні відносини на благо спільної мети або особистої вигоди;

– субординаційні та паритетні. Субординаційні відносини – це відносини, що будуються на основі керівництва і підпорядкування. Це нерівноправні відносини, в яких одні люди мають вищу посаду чи статус і більше прав, ніж інші. Тобто відносини між керівником і підлеглими. Паритетні відносини, навпаки, означають рівноправність між людьми [20].

2. Класифікація міжособистісних відносин Г. М. Андрєєвої [3]:

- кон'юнктивні – відносини, що зближують людей, об'єднують їх почуття, в яких протилежна сторона виступає як бажаний об'єкт, до нього демонструється готовність співпраці, до спільних дій;

- диз'юнктивні почуття – відносини, що роз'єднують людей, де протилежна сторона виступає як неприйнятний, навіть фруструючий об'єкт, по відношенню до якого не виникає ніякого бажання до співпраці, спілкування і т. п.

3. Класифікація міжособистісних відносин А. В. Киричука [21]:

- позитивні відносини – інтерес, симпатія, доброзичливість, схвалення, допомога, співчуття і т. п.;

- індиферентні відносини – байдужість, відсутність всякого інтересу, черствість, байдужість і т. п.;

- негативні відносини – недовіра, антипатія, засудження, підозрілість, заздрість, ревності, ненависть і т. п.

На думку автора [21], характер відносин в колективі залежить не тільки від змісту і форми спілкування, а й від доброзичливого психологічного клімату в ньому.

4. Класифікація міжособистісних відносин В. В. Абраменкової [1]:

- функціонально-рольові – відносини, які зафіксовані в специфічних для даної культури нормах поведінки, реалізуються у виконанні різних ролей, наприклад, ігрових;

- емоційно-оціночні – відносини, які проявляються в уподобаннях, симпатіях і антипатіях, в різних виборчих прихильностях;

- особистісно-сміслові – відносини, при яких мотив одного суб'єкта набуває особистісний сенс для іншого суб'єкта.

Виділяють наступні компоненти міжособистісних відносин:

- 1) когнітивний компонент – включає всі пізнавальні психічні процеси, такі як відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять, мислення, уява. Під час

цього етапу відбувається пізнання індивідуально-психологічних особливостей партнерів по спільній діяльності та взаєморозумінню.

Характеристиками взаєморозуміння є:

а) адекватність – точність психічного відображення сприяючої особистості;

б) ідентифікація – ототожнення і порівняння індивідом своєї особистості з особистістю іншого індивіда;

2) емоційний компонент – позитивні чи негативні переживання, що виникають у людини при міжособистісному спілкуванні з іншими людьми. Їх поділяють на:

а) симпатії або антипатії;

б) задоволеність собою, партнером, роботою і т. д.;

в) емпатія – емоційний відгук на переживання іншої людини, який може проявлятися у вигляді співпереживання (переживання тих почуттів, які відчуває інший), співчуття (особистісного ставлення до переживань іншого) і співучасті (співпереживання, супроводжуване сприяння);

3) поведінковий компонент – міміка, жестикуляція, пантоміміка, мова і дії, що виражають відносини даної людини до інших людей, до групи в цілому. Цей компонент відіграє провідну роль у регулюванні взаємин.

Виходячи з цього, ефективність міжособистісних відносин оцінюється за станом задоволеності – незадоволеності групи і її членів.

Взаємини школярів, в першу чергу, визначаються учителем через організацію навчальної діяльності. Саме вчитель сприяє формуванню статусів і міжособистісних відносин в класі. Спілкування з учителем організовує не тільки навчальну діяльність, а й всі форми життєдіяльності в школі. Авторитет вчителя в молодшій школі величезний, він обумовлений не тільки особистими якостями вчителя, а й соціальною ситуацією в цьому періоді розвитку [36].

Організована школою суспільне життя дітей призводить до формування серед учнів громадської думки, до виникнення традицій і

правил, які створюються під керівництвом вчителя і закріплюються в кожному шкільному колективі.

Г. Є. Гонташ зазначає, що протягом спільної навчальної діяльності у дітей встановлюються нові взаємини [13]. Через кілька тижнів, проведених у школі, у більшості дітей молодшого шкільного віку зникають боязкість і збентеження від маси нових вражень – вони починають уважно придивлятися до поведінки сусіда по парті, встановлюють контакти з однокласниками, які симпатизують їм або виявляють подібність інтересів.

В. К. Демиденко говорить про те, що в міру встановлення взаємин з іншими дітьми кожен школяр проявляє свої справжні індивідуальні особливості [15].

Для сприятливого розвитку і протікання міжособистісних відносин між молодшими школярами можна використовувати наступні методи виховання.

Наочні методи виховання – це методи навчання, при яких засвоєння навчального матеріалу залежить від застосування наочних посібників і технічних засобів. Діти за допомогою прикладів спостерігають з боку, що таке міжособистісна взаємодія, як вона проявляється (комунікативна сторона спілкування), які можуть бути відносини між людьми, від чого вони залежать, що може поліпшити відносини, що погіршити, як вести себе в різних ситуаціях (інтерактивна сторона спілкування), що означає різна поведінка у взаємодії конкретної людини, чому важливо не просто «говорити», а й «слухати», намагатися зрозуміти іншу людину (перцептивна сторона спілкування).

Демонстрація кінофільмів: пропонується показувати дітям мультфільми, де герої взаємодіють між собою, дружать, підтримують, справляються з виникаючими проблемами.

Показ дії / зразка: учитель у позаурочний час зазначає учням конкретний випадок в міжособистісних відносинах (наприклад, клас, йдучи в їдальню, проходить повз двох дівчаток, які читають одну книгу. Учитель

звертає увагу дітей на ситуацію і пояснює, що одна з дівчаток поділилася книгою, вона вчинила як справжній друг).

Спостереження: демонстрування дітям ситуацій, де необхідна взаємодія (наприклад, на вулиці педагог вказує на двох птахів, які сидять на гілці і співають прекрасну мелодію. Учитель зазначає, що якби птахи співали по-своєму, не слухаючи один одного, то у них би так не так гарно би виходило. Тому при спільній діяльності потрібно враховувати дії інших людей і погоджувати з ними свої).

Словесні методи виховання – це методи навчання, де в процесі роз'яснення вчитель за допомогою слова викладає, пояснює навчальний матеріал, а учні за допомогою слухання, запам'ятовування і осмислення активно його сприймають і засвоюють. Діти дізнаються, як можна побудувати, організувати взаємодію з людьми, варіанти ведення бесіди і результати її, правила етикету в розмові, способи вирішення конфліктів (інтерактивна сторона спілкування), на що потрібно звертати увагу під час бесіди у співрозмовника (жести, міміка, контакт очей), Як побудувати свою мову (комунікативна сторона спілкування).

Розповідь вчителя: вчитель пояснює молодшим школярам необхідність оволодіння вмінням уважно слухати співрозмовника, ввічливо відповідати на питання, наводить як приклад деякі правила, яким треба слідувати (наприклад: «Кращий співрозмовник не той, хто вміє добре говорити, а той, хто вміє уважно слухати», «Люди будуть слухати тебе тільки після того, як ти вислухав їх»), пояснює їх на конкретних прикладах (наприклад: «Під час розмови зі співрозмовником не думай про щось своє, інакше пропустиш щось важливе з розповіді»).

Читання і слухання дітьми творів дитячої літератури: вивчення та обговорення з дітьми різних творів, розбираючи поведінки героїв, їх вчинки, наслідки.

Розповіді дітей: запропонувати дітям розповісти про свій особистий досвід (наприклад, попросити згадати випадок, коли діти сварилися зі своїми

друзями, їм було неприємно, вони відчували образу). На цьому прикладі разом з усіма обговорити, що треба зробити в даній ситуації, як було б правильно вчинити. При цьому обов'язково потрібно враховувати, що ні кожен учень захоче ділитися особистою інформацією і що потрібно аналізувати ситуацію таким чином, щоб не було особистісного прив'язування.

Бесіди: спільне обговорення з дітьми ситуацій, що виникають в процесі спілкування (наприклад, тема: забув вдома телефон, треба терміново подзвонити мамі. Обговорити з дітьми, як можна вирішити цю ситуацію, як звернутися за допомогою, як надати допомогу – дати свій телефон або разом попросити в іншої людини).

На уроках української мови або літературного читання акцентувати увагу на темах, що стосуються відносин між людьми. Обговорювати вчинки учасників, їх причини і наслідки, оцінювати їх, виниклу ситуацію, відносини, формулювати урок для себе на основі даного досвіду.

Практичні методи виховання – це такі методи, за допомогою яких педагог надає пізнавальної діяльності дітей, засвоєнню нових знань, умінь практичний характер. Діти самі беруть участь у створенні, організації міжособистісних відносин, приймають відповідну для ситуації модель поведінки у взаємодії, вирішують конфлікти (інтерактивна сторона спілкування), вчать відчувати один одного, розуміти мотиви поведінки, практикуються зверненню з проханням і, навпаки, надання допомоги іншому (перцептивна сторона спілкування), покращують навички ведення бесіди – як побудувати питання, щоб співрозмовник зрозумів, як відповісти точно, повно і зрозуміло, як розповідати цікаво, грамотно, тренують невербальну комунікацію (комунікативна сторона спілкування). Практичні методи виховання міжособистісних відносин сприяють згуртуванню дітей, створенню атмосфери довіри, взаєморозуміння.

Елементарні досліді: в процесі будь-якої діяльності вчитель може підказувати дітям такі елементарні дії, як попросити вибачення, запропонувати допомогу, надати підтримку, задати питання і т. д.

Інсценування конкретних ситуацій і спільне обговорення з учителем виходів з них: «Як бути толерантним у спілкуванні». Розігрування сценки: потерпілий і кривдник. Перший намагається гідно вийти з ситуації. Учитель вивіщує на дошку плакат зі схемою виходу з ситуації:

1. Почни розмову з точного опису ситуації, яка тебе не влаштовує («Коли ти кричав на мене...»).
2. Вислови свої почуття, що виникли у зв'язки з цією ситуацією і поведінкою людини по відношенню до тебе («Я відчував...»).
3. Скажи людині, як хотілося б, щоб він вчинив. Запропонуй йому інший варіант поведінки, що влаштовує тебе («Наступного разу я попрошу тебе не висловлювати свої зауваження мені в такому тоні...»).
4. Скажи, як ти себе поведеш в разі, якщо людина змінить або чи не змінить свою поведінку («Тоді я буду прислухатися до твоїх зауважень», «Ми разом все обговоримо і вирішимо нашу проблему») [29].

Вправи: є одним з найефективніших методів, вчитель може використовувати його як в урочний час, наприклад, проводячи групову роботу, так і в позаурочне, наприклад, на класних годинах або виїзних поїздках з класом. Наприклад, вправа «П'ять добрих слів». Учасники діляться на групи по 5-6 чоловік, розсідаються в коло. По колу пускаються листки із зображенням долоньки і ім'ям учасника на кожному. У кожному пальчику учні по черзі пишуть слова або пропозиції, які називають позитивні якості цього учасника (наприклад «Ти дуже добрий», «Ти заступаєшся за слабких» і т.п.), поки листок не повернеться до власника. Ведучий збирає листки, і учні все разом відгадують, про кого йде промова. Листок повертається власнику [42].

Ігри: форма соціалізації дитини, що забезпечує освоєння світу людських відносин [48]. Гра дозволяє змінювати мотиви поведінки,

підвищувати самооцінку учасників, встановлювати дружні відносини в класі, створювати позитивну обстановку. Молодші школярі відчувають потребу в ігровій діяльності, тому що в дошкільному віці вона була ведучою. Наприклад, на класній годині, присвяченій темі «Добро» або «Правила дорожнього руху», можна включити наступну гру: «Старенька бабуся». Бере участь весь клас: діти розбиваються на дві команди – бабусі (дідусі) і онуки (внучки). «Старичкам» зав'язують очі – вони дуже старенькі, тому нічого не бачать і не чують, і їх треба терміново відвести до лікаря. Йти доведеться через вулицю з швидким рухом. На підлозі крейдою малюють вулицю, кілька дітей стають «машинами», бігаючи по «вулиці» в різні боки. Завдання онуків і внучок – не тільки безпечно перевести «старичків» через дорогу, а й показати доктору (його роль грає хтось із дітей), і купити ліки в аптеці, а потім повернути додому. В процесі гри дорослий регулює взаємини між граючими: «бабусі (дідусі)» повинні довіритися онукам, «онуки (внучки)» повинні дбати не тільки про свою безпеку, але і своїх «бабусь (дідусів)», «машини» повинні дотримуватися правил, бути уважними на дорозі, обережними перед учасниками, які не дотримуються правил. Ця гра сприяє розвитку емпатії, довіри, комунікативних навичок спілкування (вміння вибудовувати свою поведінку відповідно до завдання спілкування, вміння домовлятися, встановити контакт).

Також потрібно пам'ятати про методи стимулювання поведінки учнів. Стимулювати – значить, давати поштовх, імпульс до думки, почуття, направляти дії. Тобто основне призначення – вплив на почуття і емоції, формування позитивного ставлення до зовнішніх виховних впливів з метою переведення їх у внутрішні установки особистості.

Заохочення – це стимулювання позитивних проявів особистості за допомогою високої оцінки її вчинків, породження почуття задоволення і радості від свідомості визнання іншими зусиль і старань особистості. Воно може виражатися в схваленні, похвалі, подяки, нагородженні.

Вчителю, який помітив сприятливу атмосферу серед дітей в якійсь групі, слід похвалити їх. Наприклад, якщо дитина допомагає, пояснює сусідові по парту завдання, яке той (останній) не зрозумів, то можна подякувати учня за допомогу, відзначаючи, що він чинить добре і правильно.

Покарання є гальмуванням негативних проявів особистості за допомогою негативної оцінки її вчинків, породження почуття провини, сорому і каяття. Воно буває наступних видів: зауваження, осуд, несхвалення, позбавлення задоволення, догана, накладення додаткових обов'язків та інші. Наприклад, у разі сварок між учнями (двоє однокласників сміються над третім, дражнять, обзивають) учитель, розібравшись з ситуацією, визначає винуватців і пояснює їм неправоту поведінки. Якщо ж вони не виправляються (продовжують вести себе так само), то за цим слідує догана, позбавлення задоволення (заборона йти в похід) або розмова з батьками.

Таким чином, формування міжособистісних відносин – це важкий і тривалий процес. Сформувані відносини можливо тільки при тісній взаємодії вчителя і учнів. Спільне проведення різних заходів за участю вчителя, батьків і дітей, бесіди, класні години, екскурсії позитивно впливають на формування позитивних міжособистісних відносин молодших школярів.

Висновки до розділу 1

Результативність взаємодії між людьми в основному залежить від вміння спілкуватися (комунікативних навичок), тобто здатності налагоджувати і підтримувати потрібні зв'язки з соціумом. Комунікативна компетентність (вміння спілкуватися) складається з системи знань і навичок (технік), які, як відомо, гарантують людині високий рівень процесу успішності в абсолютно різних випадках взаємодії.

Найважливішим компонентом успішного спілкування, крім відповідного розвитку у людини пізнавальної та емоційної сфер, є здатність робити найбільш відповідний вибір щодо способу поведінки при спілкуванні

з іншою людиною. Як показує життя, творчість необхідна не тільки в роботі, спрямованій на створення матеріальної цінності. Вона також повинна бути присутня у виборі засобів для впливу на іншу особистість, у виборі методів підходу до іншої людини.

У загальній системі освіти і виховання провідна роль належить моральному вихованню, важливим компонентом якого є формування міжособистісних відносин в шкільних колективах загальноосвітніх установ. Згуртований, стійкий колектив, в свою чергу, є важливим джерелом і педагогічним фактором формування міжособистісних відносин школярів.

Основними структурними компонентами формування міжособистісних відносин в учнівських колективах, над якими повинні працювати вчителі, є відносини, гуманістичне спілкування, дружба, спільна діяльність, взаєморозуміння, взаємодопомога.

Слід зазначити, що виховання в колективі і колективні взаємини, дружнє розташування, потреба до спільної діяльності, взаєморозуміння, гуманістичне спілкування є питаннями не тільки формування виховних міжособистісних відносин в учнівських колективах шкіл, а й важливим фактором розвитку і зміцнення демократичного суспільства.

В даний час існує безліч факторів, що впливають на взаємини в учнівському колективі. Взаємини як єдиний процес впливають на поведінку кожного окремо взятого учня, але опосередковано, в залежності від його цінностей, принципів, культури та інших особистісних особливостей. У свою чергу, саме ці особливості школярів створюють певну атмосферу всередині колективу, з якої випливають внутрішньоколективні відносини.

Для створення і підтримки сприятливої атмосфери всередині колективу, створення довірчих і поважних взаємин школярів кожен з них повинен заохочуватися до тієї рольової поведінки, яка близька конкретній дитині.

Формування сприятливих відносин усередині колективу найкращим чином забезпечить процес соціалізації підлітків в майбутньому.

РОЗДІЛ 2 ВИЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ НУШ

2.1 Аналіз стратегій формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ

Формування взаємовідносин в учнівському колективі – один із пріоритетних напрямків роботи вчителя молодших класів. В умовах НУШ виховна робота з формування колективу здійснюється за різною методикою, у багатьох напрямках та формах.

Класна година – одна із традиційних форм виховання учнів. Правильно організована, актуальна та змістовна класна або, як її часто називають у навчальних закладах, виховна година покликана позитивно та дієво вплинути на психіку учнів, на сприйняття ними цілісної картини довколишнього світу, на моральне обличчя кожної дитини, на її загальну культуру та комунікативні навички, на утвердження в класному колективі позитивної, дружньої атмосфери і, безумовно, на формування стосунків взаєморозуміння та взаємодовіри між школярем та вчителем.

Умовами ефективності будь-якої виховної години є зацікавленість учнів у її темі, доступність викладання матеріалу, здатність дітей розуміти та засвоювати його, наявність зворотного зв'язку між педагогом та школярською аудиторією, можливість та бажання кожного вихованця викласти власну думку щодо того чи іншого питання, якого торкнувся вчитель на відповідному заході.

До нетрадиційних форм виховання в умовах НУШ відносяться:

Ведення літопису – форма проведення довготривалої виховної роботи, яка допомагає протягом року (або від 1 до 4 класу) фіксувати визначні події із життя колективу учнів. Вчитель разом з учнями вирішують питання:

– які події слід заносити в літопис (виховні заходи, свята, зустрічі, подорожі тощо);

- яким стилем буде проводитися опис подій (діловим, науковим, казковим);
- що буде заноситися до літопису (фото, зошити, дипломи тощо);
- яким буде літопис (у вигляді альбому, зошита, мультимедійного проекту).

У класі визначають відповідальних за ведення літопису, встановлюють дати заповнення і вирішують, хто, де, коли буде презентувати літопис або коли буде проводитися його перегляд.

Усі учні класу беруть участь у заповненні літопису, поданні вчасно зібраного матеріалу.

Виставка-ярмарок – форма колективної або загальношкільної роботи, у ході проведення якої учні разом з учителем та батьками готують виставки творчих робіт. Виставка може супроводжуватися не тільки демонстрацією витворів, але й їхнім продажем. Вчитель пропонує учням заздалегідь приготувати експонати до майбутньої виставки, розповідає про основні вимоги щодо оформлення своїх витворів. Можливий такий варіант підготовки: на одній із виховних годин проведення майстер-класу або творчої практичної роботи з виготовлення виробів (із пластиліну, солоного тіста, кольорового паперу), а може, й створення листівок у техніці скраб-букінг, закладок тощо.

Для проведення ярмарку можуть знадобитися паростки кімнатних рослин, квітів, виробів із природного матеріалу, вишиті серветки, хусточки, вироби з паперу в стилі оригамі тощо. Цікавим стане колекція овочів чи фруктів із власного саду незвичайної форми або предметів українського побуту.

Учні пропонують оригінальну форму для демонстрації виробів, оформлення виробів свого класу, форму проведення всього ярмарку. На ярмарок запрошують гостей: учнів інших класів, батьків, адміністрацію школи тощо. Особливим є участь у проведенні ярмарку-продажу

театралізованих персонажів: скоморохів, клоунів, казкових або національних героїв. Чудовим доповненням ярмарку є проведення творчих конкурсів.

Після проведення ярмарку вчитель разом з учнями підводять підсумок і планують тему наступного ярмарку, збирають кращі ідеї.

Година милування – форма колективного або групового виховного заходу, під час якого відбувається милування учнів якимсь об'єктом (витвором мистецтва). Вчитель готує до заходу твір образотворчого мистецтва або виріб декоративно-ужиткового мистецтва, авторами яких є видатний митець або народний майстер.

Учні споглядають твір мистецтва, милуються ним, дають власну оцінку його художнім якостям. Година милування може проходити також у формі милування героїчними або шляхетними вчинками людей, розповідями про національні традиції.

Інсценування – форма виховної роботи, яка допомагає учням набувати акторської майстерності та проявляти творчість, талант. Вчитель обирає сюжет для інсценізації, розподіляє ролі (або шляхом жеребкування учні обирають їх самостійно).

Варіант 1: учитель читає слова автора та слова головних героїв, а учні імпровізаційно виконують ролі у формі пантоміми.

Варіант 2: учитель виконує роль автора, а учні – ролі усіх дійових осіб.

Після виконання фрагмента драматичного твору (вірша, пісні, казки) учитель обговорює разом із дітьми сюжет, дає оцінку поведінці героїв, їхнім учинкам. Діти розповідають про те, хто з них виконав роль найкраще (оцінюються ерудиція, творчість, акторська майстерність учнів тощо).

Моделювання – форма індивідуальної, групової, колективної роботи, у ході якої створюють певний об'єкт або модель.

Вчитель ставить конкретні запитання, що стосуються майбутньої моделі (її характеристики, особливих якостей тощо), проводячи «мозковий штурм» або об'єднуючи учнів у малі групи, метою яких є створення моделей за зразками. Учні висловлюють пропозиції, а потім за допомогою вчителя

колективно чи в малих групах створюють і презентують свої моделі. Закінчується справа підведенням підсумків роботи та обговоренням майбутніх шляхів її реалізації.

Операція, рейд – форма колективної або групової виховної діяльності, під час якої вирішується термінове питання, приймається спільне рішення, надається адресна допомога. Вчитель спонукає дітей до проведення термінової справи, наголошує на важливості надання допомоги певним людям (тваринам).

Учні приймають спільне рішення про форми проведення операції, рейду. Педагог разом з учнями складають план дій, список допоміжних речей, визначають дату проведення рейду, обговорюють питання, які необхідно вирішити додатково до початку рейду (написання оголошення, реклами). Після проведення роботи вчитель разом з учнями підводять підсумок, визначають активістів, планують подальшу діяльність.

Оформлення альбому – форма організації колективної або групової виховної роботи, яка здійснюється протягом тривалого часу. Вчитель разом з учнями визначають тему альбому. Потім педагог пропонує дітям протягом певного часу (тиждень, місяць) дібрати необхідний матеріал. Обов'язково педагог має надати корисні поради щодо збирання та обробки інформації. Це можуть бути вирізки з газет чи журналів за певною темою, вірші чи прислів'я, приказки.

Учні протягом визначеного часу збирають матеріал, а потім разом з учителем оформлюють альбом. Іншим різновидом цієї діяльності є оформлення кожним учнем власного альбому.

Оскільки в молодшому віці у дітей домінує образне мислення, то найбільш характерними є такі форми діяльності педагога в умовах НУШ:

- ігрова вправа, ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка;
- екскурсія, уявна подорож;
- конкурс, гра, вікторина, школа ввічливості;

- бесіда, усний журнал, демонстрація, розповідь, перекличка повідомлень;
- тематичний зошит, оформлення альбому, ведення літопису класного колективу;
- ранок, свято, театральна вистава, ляльковий театр;
- групова справа, добродійна акція, догляд за рослинами і тваринами, операція-рейд;
- виставка малюнків, виставка-ярмарок, колективне творче панно;
- хвилини з мистецтвом, моделювання;
- година спостереження, година милування;
- веселі старти, естафети, спортивні змагання, козацькі забави.

Для реалізації дистанційної виховної роботи, яка є актуальною у нинішній час, вчитель в умовах дистанційного режиму навчання та виховання молодших школярів може використовувати:

- комбінації традиційних форм організації позаурочної діяльності, інформаційно-комунікаційних технологій та нових засобів передачі інформації шляхом Інтернету і стільникового зв'язку;
- використання форм залучення учнів до певного виду діяльності в сучасних засобах масової комунікації [6].

Правильно організована система дистанційної діяльності вчителя являє собою ту сферу, в умовах якої можна максимально розвинути або сформувати пізнавальні потреби і здібності кожного учня із застосуванням сучасних освітніх технологій.

Основна мета позаурочної виховної роботи – створення умов для прояви і розвитку дитиною своїх інтересів на основі вільного вибору, досягнення духовно-моральних цінностей і культурних традицій [8].

Переходячи на дистанційні форми, важливо зберегти спадкоємність і єдність виховного процесу. Позаурочна діяльність учнів освітніх закладах в дистанційній формі повинна бути організована з використанням:

- освітніх технологій (розвиваючі заняття, екскурсії, консультації, тренування, тематичні класні години, що проводяться в режимі реального часу за допомогою телекомунікаційних систем);
- електронного навчання (формування добірок освітніх, просвітницьких та розвиваючих матеріалів, представлених на сайті Міністерства освіти за посиланням для самостійного використання учнями);
- безкоштовних інтернет-ресурсів, сайтів закладів культури та спорту, а також організацій, що надали доступ до музейних, літературних, архівних фондів;
- ресурсів засобів масової інформації (освітні та науково-популярні передачі, фільми та інтерв'ю на радіо і телебаченні);
- освітніх та розвиваючих матеріалів на друкованій основі [9].

В рамках курсів організації діяльності в дистанційному режимі для молодших школярів можуть організовуватися:

- проектні та дослідницькі роботи учнів;
- перегляд з подальшим обговоренням записів кінокартин, вистав, концертів;
- відвідування віртуальних експозицій музеїв, виставок, лекторіїв та майстер-класів;
- дистанційні заняття, спрямовані на розширення знань і умінь учнів в предметних областях, формування особистісних і метапредметних результатів загальної освіти;
- оздоровчі та спортивні заходи, в тому числі фізичні розминки і гімнастику, заняття з тренерами і спортсменами [12].

Переваги дистанційної форми організації позаурочної діяльності для молодших школярів:

- немає просторових і часових обмежень, воно доступне для зацікавлених учнів;

- це альтернативне навчання: воно розширює вибір форм і методів навчання понад прийнятих в класній системі навчання;
- це додаткова освіта: поглиблює і розширює знання при підготовці до вступу або до участі в олімпіадах;
- це демократична освіта: немає жорсткого регламенту, кожному школяру приділяється особлива увага, підтримується його інтерес, його мотивація до самоосвіти;
- це креативна освіта: вона створює творче середовище для підготовки до діяльності в різних соціальних сферах;
- це активне і мотивоване навчання: ніхто не змушує школяра проходити дистанційний курс, він вибирає його сам [4].

Вчитель в дистанційній освіті виконує роль віртуального менеджера, що забезпечує процес навчання не як педагог, а як провайдер навчальних інформаційних носіїв. Основним завданням для нього стає вибір способів передачі інформації, за допомогою яких учні освоюють зміст.

Серед основних завдань діяльності вчителя в дистанційному режимі навчання виділяють надання допомоги в самоорганізації соціально активних дітей, формування творчої активності, реалізації соціально значущих проектів, таким чином, навчити дітей правильної організації вільного часу і виховати у них культури дозвілєвої діяльності.

Які ж виховні заходи можна провести дистанційно для молодших школярів?

Найпростіше організувати зі школярами конференц-зв'язок, коли вчитель може, як завжди, вести оповідання та демонструвати необхідні зображення, музику чи відео. Так можна проводити класну годинну, батьківські збори, майстер-класи та інші заходи. Але при цьому важливо пам'ятати, що спілкування за допомогою спеціальних пристроїв, а не особисто, має особливості: ви не контролюєте і не знаєте, чим зайнятий кожен учень в «онлайн-класі».

Важливо домовитися з учнями про правила на таких класних годинах, особливості спілкування (наприклад, у чаті). Також не можна забувати, що виховний процес вимагає зворотного зв'язку. Важливо передбачити рефлексію, можливість відкритої розмови з педагогом, висловлення особистої думки учня всьому класу.

Актуальною для дистанційної форми виконання є веб-квести. Вони являють собою технологію, в рамках якої «вчитель формує інтерактивну пошукову діяльність учнів, у ході якої вони мотивуються до самостійного добування знань, задає параметри цієї діяльності, контролює її та визначає тимчасові межі» [3]. При цьому за рахунок групової роботи розвиваються комунікативні, лідерські якості, а також підвищується мотивація процесу отримання інформації.

Ще один цікавий спосіб об'єднати клас під час дистанційного навчання – це створення спільного творчого продукту, наприклад газети чи відеоролика. Кожен учень виконує якусь невелику частину роботи, при цьому обговорюючи свою роботу з іншими, в результаті виходить велика справа, на яку кожен окремо витратив не багато часу.

У рамках дистанційного навчання з молодшими школярами можна організувати спільний перегляд відеофільмів з подальшим обговоренням, вихід до віртуального музею з обміном емоціями після відвідування, виставки творчих робіт однокласників, конкурси та багато іншого.

При організації виховної роботи у дистанційному форматі слід враховувати наявний рівень цифрової грамотності молодших школярів та їх батьків, поступово підвищувати його; прагнути урізноманітнити форми роботи з молодшими школярами, ніж втратити їх інтерес; пам'ятати про здоров'я учасників освітнього процесу та не перевантажувати їх роботою з гаджетами.

Дистанційні форми виховної роботи важливо і потрібно використовувати не тільки під час вимушеної ізоляції від школи: ті ж соціальні мережі, в яких здійснюється неформальне спілкування між учнями,

їхніми батьками, можуть і повинні бути присутніми у житті школи та класу. Це дозволить молодшим школярам знайомитися з мережевим етикетом, самостійно та за допомогою педагога підвищувати свій рівень цифрової грамотності.

2.2 Система роботи щодо створення педагогічних умов формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ

Для створення педагогічних умов формування взаємовідносин в учнівському колективі 3-го класу в Перелюбському ліцеї Корюківської міської ради Чернігівської області використовувалися наступні засоби та напрями.

Велике значення для формування взаємовідносин в учнівському колективі має освітнє середовище (класна кімната) – воно в класі безпечне, комфортне, знайоме та розвивальне; відповідає духовним і соціальним потребам учнів: пізнавальним, естетичним, загальнокультурним, комунікаційним. Над створенням цих умов працювали спільною командою: учитель, батьки, учні. У класі створено кілька осередків (центрів активності, місць зосередження певної діяльності):

- осередок-простір для розміщення матеріалів із сенсорики, математики, грамоти, дидактичних матеріалів (ігор-лото, пазли, настільні ігри, конструктор; кухня, лікарня, ляльки, гараж);
- осередок новин («Екран настрою», «Календар природи», «Уроки сьогодні», «телевізор»);
- комунікативний осередок – для спілкування, рефлексії;
- осередок тиші;
- осередок читача;
- тематичний осередок учителя, вчителя;
- осередок творчості;

- живий куточок-акваріум, кімнатні квіти.

Дитячі малюнки, фотографії, плакати, композиції з природних матеріалів, що прикрашають стіни класу, розміщені на рівні очей учнів. Має позитивний вплив і колір стін класу – зелений – мінімізує шум, заспокоює й підвищує ефективність діяльності. У класі багато іграшок фабричних, проте є і побутові речі, з якими наші діти самотужки придумують й організують ігри і одне з одним (коробки, ковдри, шматки тканин, природний матеріал, папір, олівці, крейда, трафарети, шнурки, баночки тощо). Отже, гра у дітей є вільною діяльністю, яка розвиває фантазію, творчість, мислення, мовлення, комунікацію. Нашим учням комфортно й цікаво. Це допомагає сором'язливим, неконтактним дітям «розкриватися».

Розвивальна робота з учнями 3 класу була спрямована на вирішення таких завдань:

- формування у дітей доступного обсягу знань, адекватності поведінки та вміння діяти у конкретних життєвих ситуаціях;
- відпрацювання навичок соціальної адаптації, що сприяє підготовці дітей до самостійного життя.

Для реалізації поставлених завдань:

- Зміст навчальних дисциплін – має практичну спрямованість на оволодіння життєво-необхідними адаптованими вміннями і навичками.
- максимально пов'язаний з реальним життям, що підвищує мотивацію до навчання, формує пізнавальні інтереси;
- концентрично побудований на основі повторюваності навчальної інформації на різних предметах.

На протязі року формувалися та розвивалися у дітей:

- комунікативна функція мовлення;
- елементарні графічні та читацькі навички;
- елементарні математичні уявлення;
- елементарні уявлення про навколишнє;

- навички самообслуговування;
- соціальна поведінка;
- емоційний розвиток;
- елементи предметно-практичної діяльності.

Використовувалися засоби різнобічного розвитку учнів:

цілеспрямовані завдання, вправи, малюнки, слайди, мультимедійні продукти, інтерактивні прийоми, дидактичні ігри, змодельовані життєві ситуації, різні способи навчальної взаємодії.

Основні виховні заходи (Додаток А):

- Вересень**
- Свято Першого дзвоника;
 - Олімпійський тиждень здоров'я;
 - Операція «Затишок» – озеленення класу;
- Жовтень**
- Свято, присвячене Дню вчителя. Вітальні листівки;
 - Тиждень «Ми роду козацького діти!»
 - Спортивно-патріотична гра «Славні хлопці – козачата»;
 - Участь у акції по збору макулатури «Збережи дерево – врятуй землю»;
- Листопад**
- Заходи до дня української писемності та мови;
 - Здоров'язберігаючий конкурс «Найкраща фізкультхвилинка»;
- Грудень**
- Спортивні змагання «Ми – рівні»;
 - Конкурс на кращий лист до Дня Святого Миколая;
 - Акція «Букет замість ялинки»;
 - Новорічне свято;
- Січень**
- Заходи до Дня Соборності України, урочиста лінійка;
 - Конкурс малюнків «Лікарські рослини України»;
- Лютий**
- Тиждень мужності та слави;
 - Тиждень української мови;
 - Конкурс читців. 18.02 (Романюк С., Желобатий Г.);

- Березень** – Свято до Міжнародного Дня жінок;
 – Змагання «Нумо, дівчата»;
 – Проведення фізкультхвилинок, руханок під час уроків»;
 – Інсценування казок;
- Квітень** – Спортивні заходи до Дня здоров'я;
 – «Славимо Великдень» – виставка;
 – Конкурс бодіарту до Дня сміху;
 – День докільця. Акція «Зробимо Україну чистою»;
 – Вікторина до Всесвітнього дня мультфільмів;
 – Загальношкільні спортивно-масові заходи. Гра «Джура»;
- Травень** – Тиждень фізичної культури та спорту;
 – Рейд «Найчистіший маєм клас»;
 – День Перемоги – свято;
 – Свято вишиванки (флешмоб);
 – Свято сім'ї. Фотовиставка «Мама, тато і я – українська сім'я»;
- Червень** – День за хисту дітей;
 – Свято останнього дзвоника.

2. Індивідуальна, групова виховна робота

Години спілкування: «Моя рідна школа» – 04.09, «Правила поведінки на уроці» – 05.09, «Як збирати портфель» – 3.10, «Що означає бути організованим» – 20.11, «Школа дружби» – 04.12, «Зимові свята» – 25.12, «Працюємо з любов'ю» – 05.02, «Краса душі. Гарні вчинки» – 05.03, «Бережімо природу» – 19.03, «Безкорисливість. Поміркуємо про доброту» – 09.04, «Л. Каденюк – перший космонавт України» – 16.04, «Наша безпека в наших руках» – 23.04, «Страшне слово війна» – 07.05.

Виховні години: «Заповіді молодшого школяра» – 18.09, «Ввічливість» – 02.10, «10 неможна» – 09.11, «Наші вихованці» – Виховання любові до тварин – 11.12, «Безпечний та корисний відпочинок на зимових

канікулах» – 25.12, «Закони милосердя» – 19.02, «Любов до мами» – 12.03, «Вдячність» – 02.04, «Мій улюблений літературний герой» – 30.04, «Я сам» – 21.05.

Класні години: «Режим дня учня молодшого класу» – 11.09, Профілактика правопорушень «Треба, можна, не можна» – 16.10, «Я підручник – вірний друг» – 06.11, «Україна – моя Батьківщина» – 27.11, «Єдність. Працюємо разом» – 11.12, «Гарні вчинки» – 12.02, «Турботливість. Дбаємо про батьків» – 26.02, «Допитливість. Ми подорожуємо» – 14.05, «Підбиваємо підсумки року» – 04.06.

3. Заходи з охорони життя і здоров'я дітей:

- запобігання нещасних випадків серед учнів;
- рухливі ігри на свіжому повітрі;
- проведення санітарно-гігієнічної освіти серед учнів (див. план).

4. Робота з батьками:

- Батьківські збори «Про організацію навчально-виховного процесу у 2022-2023 н. р.» – 01.09;
- Лекція для батьків «Особлива дитина – виховання та навчання» – 01.09;
- Ділова гра для батьків «Укладаємо режим дня учня» – 04.09;
- Індивідуальні поради батькам щодо організації навчання та відпочинку дітей удома;
- ПВБ «Профілактика дитячого травматизму. Безпека в сім'ї та школі» – 25.09;
- ПВБ «Профілактика бродяжництва» – 16.10;
- Відвідування родин учнів класу з метою ознайомлення з побутовими умовами учнів – постійно;
- Організація зустрічі та консультацій психолога для групи батьків класу – 13.11;

- Робота батьківського комітету класу (Засідання, обговорення, консультація, бесіда) – 20.11;
- Підтримка сім'ї. Рольова гра «Сім'я. Обов'язки у сім'ї» – 27.11;
- ПВБ Анкетування батьків «Протидія батьків впливу негативного середовища на формування у дитини негативних звичок» – 06.11;
- Профілактика правопорушень «Профілактика злочинності» – 04.12;
- ПВБ «Профілактика травматизму у побуті» – 18.12;
- Батьківські збори за підсумками I семестру – 25.12;
- Індивідуальні бесіди з батьками;
- Консультування батьків з нагальних питань навчання та виховання учнів: Павлішина В.; Желобатого Г.; Костенко А.; Мельник В.; Нічік К.; Романюка С.;
- Висловлена подяка батькам, які беруть активну участь у житті класу: Желобатій Т.А.; Желобатому В.І.; Сидоренко І.Ю.; Мельник Л.О.;
- Батьківський комітет класу допомагав у проведенні екскурсій, прогулянок, поздоровлень з днем народження, свят, солодких столів, виготовленні поробок, придбанні дитячих іграшок;
- Проводилася профілактична робота – підтримання сімей – багатодітних матерів: Романюк Т.М., Костенко К.В.

Батьківські збори – 3.

Заходи на виконання обласних програм:

1. Підтримка сім'ї – 2.
2. Профілактика правопорушень – 2.
3. Профілактика насильства у сім'ї – 2.

Також до виховних заходів у класному колективі 3 класу було включено програму протидії булінгу.

Актуальність та доцільність програми: цькування дітей з боку однолітків, так званий булінг, сьогодні одна з найбільш поширених проблем освітніх організацій, яка істотно збільшує ризик суїциду серед підлітків;

призводить до ескалації агресії і насильства в колективі, зниження успішності, емоційних і невротичних проблем.

Мета програми: висвітлення особливостей явища булінгу в шкільному колективі, актуалізація даної проблеми та формування негативного ставлення до булінгу.

Завдання програми: ознайомлення з поняттям булінгу, його видами та проявами; навчання дітей конструктивним формам спілкування, поведінкових реакцій; зняття деструктивних елементів у поведінці; творче вирішення конфліктних ситуацій; усвідомлення і прийняття відмінностей; розвиток адекватного рівня самооцінки й самоконтролю; формування навичок саморегуляції, внутрішніх афективних процесів та емоційної адекватності у контактах дітей з навколишнім світом; підвищення рівня самосвідомості дітей, встановлення зв'язку із власним внутрішнім «я» та один з одним; вміння вільно виражати почуття.

Добір дітей для корекційної роботи здійснюється на основі психодіагностики, яка реалізується шляхом спостереження; інтерпретації серії методик: методика «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна і Н. Епштейна; визначення показників та форм агресії за методикою А. Басса та А. Дарки; методика первинної діагностики та виявлення дітей «групи ризику» (М.І. Рожков, М.А. Ковальчук); методика «Соціометрія» (розроблена Я. Морено).

Організація занять: програма включає 12 занять; кількість занять на тиждень – 1, тривалість занять – 80 хв.; кількість дітей у групі – 10-15.

Структура занять програми стала, кожне заняття поділяється на етапи:

1. Привітання, метою якої є позитивний емоційний фон, почуття комфорту, згуртованості в групі.
2. Основна частина, під час якої використовуються ігри та вправи спрямовані на:
 - опрацювання психотравмуючих ситуацій;

– вироблення соціально прийнятних способів вираження емоційних реакцій: гніву, ревнощів, образи, тощо;

– формування адекватних способів емоційного реагування на негативні переживання.

В основній частині використовуються такі методи та прийоми:

– прослуховування та обговорення розповідей;

– ігри-інсценування.

3. Вправи на зняття психоемоційного напруження. Психогімнастика.

4. Заклучний етап, спрямований на рефлексію заняття (Що нового сьогодні ми довідалися на занятті? Що особливо сподобалось?) та прощання.

Засоби відстеження ефективності програми здійснюються за допомогою повторної діагностики, під час якої визначається рівень агресивності й тривожності. Використовуються ті самі методики, що й для первинної діагностики.

Таблиця 3.1

План занять корекції булінгу в освітньому середовищі

№ заняття	Мета	Кількість годин
1	створити позитивний емоційний фон, почуття комфорту, згуртованості в групі; послабити емоційне напруження; навчити навичок ауто релаксації; навчальний блок - актуалізувати проблему булінгу та висвітлити особливості даного явища в шкільному колективі, ознайомити з поняттям булінгу.	2,4
2	формувати навички і вміння спілкування з групою однолітків, розвивати емпатійні здібності у дітей, навчити усвідомлювати і приймати відмінності; навчальний блок - ознайомити з видами булінгу, його проявами, учасниками булінгу.	2,4
3	забезпечити атмосферу довіри; формувати позитивну самооцінку; навчити усвідомлювати свої позитивні риси; сприяти підвищенню почуття особистісної значимості та налагодженню контакту між дітьми; навчальний блок - права та обов'язки дитини.	1,2
4	напрацювати навички адекватного прояву емоцій та саморегуляції, вміти ставати на позицію іншої людини; сформувати поняття про конфлікт, ознайомити з причинами виникнення та способами вирішення конфліктних ситуацій; розвивати навички безконфліктного спілкування, самодіагностика особистісної конфліктності.	1,2
5	формувати навички безпечної поведінки; навчити орієнтуватись на станах та почуттях інших дітей, навчити навичок розпізнавання різних емоційних станів; розпізнавати почуття (власні й оточення);	1,2

	усвідомлювати і поважати почуття інших.	
6	формувати навички зняття емоційного напруження; закріпити уявлення про добро і доброту, стимулювати до їх втілення; розуміти емоційні стани інших людей.	1,2

Продовження таблиці 3.1

№ заняття	Мета	Кількість годин
7	актуалізувати власні побоювання, стереотипність поведінки, розвивати вміння знаходити шляхи вирішення конфліктних ситуацій. відпрацювання навичок спілкування в можливих конфліктних ситуаціях.	1,2
8	оптимізувати поведінку учасників тренінгу в конфліктній ситуації; оволодіти конструктивними стратегіями вирішення конфліктів; навчити розпізнавати на емоційний стан інших.	1,2
9-10	вміти розпізнавати та опановувати свої емоції; навчити звільнятися від образ, передбачаючи можливість продовження стосунків. розвивати комунікативні і моральні навички; розвивати здатності до емпатії.	1,2
11	підбиття підсумків щодо формування негативного ставлення до булінгу; розвивати в учнів здатність до емпатійного сприйняття оточення; актуалізувати спогади учнів про взаємини, які є цінністю в їх житті...	1,2
Загальна кількість годин – 13год.20хв		

Під час проведення уроків у 3 класі для формування взаємовідносин в учнівському колективі використовувалися наступні дидактичні ігри:

Гра «Чарівне коло ввічливості»

Після читання оповідання В. Сухомлинського «Скажи людині: «Здрастуйте!» всі діти стають у чарівне коло ввічливості. Одна дитина каже будь-яке ввічливе слово своєму сусідові. Той, у свою чергу, повторює це слово і додає до нього своє. Наступний по колу повторює два попередні ввічливі слова і додає до нього своє. Потім вчитель пропонує дітям уявити, що слова ожили і розповіли вам чарівні історії зі свого життя. Пропонує вибрати будь-яке ввічливе слово і разом складають історію з його життя.

Гра «Складаємо казку з предметів»

Вчитель пропонує дітям декілька предметів, не пов'язаних між собою логічно або малюнків, на яких зображені ці предмети. Дітям необхідно скласти свою казку, у якій будуть використані ці малюнки. Вона повинна бути не дуже довгою, але цікавою і веселою.

Гра «Навпаки»

Після прочитання казки В. Сухомлинського промовляє дітям фрази з неї, а діти доповнюють їх словами, що є протилежними за змістом

Казка «Права і ліва рука»: Права рука працює, а ліва (ледарює).

Казка «Як хлопчик хотів приголубити сніжинку»: Сніжинка холодна, а долонька (тепла).

Казка «Квітка сонця»: Сонечко в небі, а соняшник (на землі).

Гра «Складаємо красиве речення»

Вчитель промовляє речення за змістом знайомих казок В. О. Сухомлинського:

- Батько вирізав коника. Що я сказала?
- Речення.
- Скільки в ньому слів?
- Три.
- Давайте зробимо так, щоб в реченні стало більше слів. Який коник?
- Спритний, баский, вогнегривий.
- З чого зробив його тато?
- З дерева.
- Кому тато подарував коника?
- Юркові.
- Послухайте, яке гарне речення: «Тато зробив з дерева спритного,

баского вогнегривого коника й подарував Юркові».

Гра «Добери прислів'я»

Послухавши казку В. О. Сухомлинського, діти разом пригадують прислів'я, яке найкраще передає її зміст.

Казка «Як білка Дятла врятувала»: Добре серце за чужу біду болить.

Казка «Сонце і Сонечко»: У лиху годину пізнаєш вірну людину.

Казка «По волосинці»: Маленька праця краща за велике неробство.

Гра «Придумай закінчення»

Вчитель пропонує дітям домислити долю казкового героя, змінивши його характер, обставини: «Уявімо, що Петрик – боягуз...» (Казка «Петрик, Кошеня й Собака»), «А що, якби все в світі справді стало однаковим?...» (казка «Пурпурова квітка») і т. д.

Гра «Розкажи, що на малюнку»

Вчитель пропонує розглянути малюнки і за змістом малюнка, що сподобався, скласти казочку.

Гра «З якої казки герой»

Діти розглядають ілюстрації до казок Сухомлинського, потім знаходять героїв і придумують про нього в свою казочку.

Емоційно-експресивні ігри для вдосконалення емоційного стану дітей:

Гра «Живі картинки».

Для проведення цієї гри бажано оформити театральну сцену. Вчитель пропонує підготуватися до показу «живих картинок», а саме: продумати сюжет, пози, жести, обличчя, одяг, прикраси. Вчитель допомагає дітям. Всі діти сидять на стільцях, відкривається сцена, коли дитина готова до показу. Глядачі мають вгадати назви «живих картинок».

Діти продовжують вчитися розуміти, диференціювати емоційні стани за зовнішніми ознаками (міміка, пози, жести, інтонація голосу), встановлювати причини того чи іншого настрою через аналіз обставин. У дітей розвивають здатність відгукуватися на емоційний стан іншої людини, виявляти співчуття, радіти разом з іншими.

У створенні цих завдань велику допомогу надають твори В. О. Сухомлинського. Особливо велику роль відіграють казки, розповіді про природу, де передаються різні настрої між переживаннями людини та станом природи. Важливе місце відводиться бесідам за змістом прочитаних творів та ігор, які я складаю, використовуючи зміст цікавих казок, оповідань за даною тематикою.

Гра «Поговоримо про настрій»

Вчитель звертає увагу дітей на те, що можна побачити дуже різні обличчя людей на вулиці, в магазині, в автобусі. Пропонує назвати дітям відомі емоційні стани. Далі показуємо вирізані з журналів портрети людей з різним настроєм. Діти до кожної картинки підбирають відповідну піктограму. Можна запропонувати такі завдання:

- Скласти фігуру людей з веселим настроєм, ображеного, сумного, злого;
- Намалювати те, що викликає в дітей радість, смуток, що мене може здивувати.

Використовуючи проблемні ситуації, наочний матеріал, можна зупинитись на таких моментах, як причини, що викликають ті чи інші емоційні переживання, засоби зміни негативних переживань.

У подальшій роботі необхідно підвести дітей до висновку: від настрою людини залежать її погляди на довкілля, на ставлення до людей.

Діти повинні розуміти, що поганий, сумний настрій часто робить все навколишнє (природу, предмети) нецікавими, похмурими. І навпаки, доброзичливий, світлий настрій дає можливість бачити все красиве, прекрасне, приємне довкола.

Під час спільної діяльності з дітьми продовжується робота зі збагачення словника емоційної лексики:

- жалюгідний, жадібний, примхливий, лінивий, ображений;
- соромно, сумно, самотньо.

У цьому важливо націлювати дітей як називати емоційний стан, і як підбирати синоніми, виділяти відтінки настрою, простежувати асоціативні зв'язки з кольором.

Наведемо приклад заняття для вивчення емоцій, використовуючи твори В. Сухомлинського.

Заняття для вивчення емоцій використовуючи твори

В. Сухомлинського

Мета: Продовжувати знайомство дітей із різними емоційними станами. Вчити контролювати прояви своїх емоцій у різних ситуаціях. Розширювати словниковий запас дітей, вчити слухати розповіді інших дітей. Виховувати дружелюбність, повагу до інших людей, добре ставлення до тварин, рослин, берегти природу.

Заняття № 1 «Радість»

1. Прослуховування п'єси П.І. Чайковського «Нова лялька». Питання:
 - Що ви думали, коли слухали музику?
 - Що ви відчували під час прослуховування?
 - Що вам хочеться робити під цю музику?
2. Повторне прослуховування музичного твору. Дітям пропонується уявити, що їм подарували нову ляльку чи іншу іграшку, та потанцювати під музику, яка звучить. Після закінчення музики звертаємо увагу дітей на міміку їх обличчя, як вони танцювали (як висловлювали свою радість).
3. Розмова. Зробити акцент на тому, що кожна дитина в танці виражала свою радість по-своєму. Запитуємо дітей, від чого залежить, як людина висловлює свою радість. Підводимо дітей до висновку, що форма та ступінь виразності радості залежать і від людини і від самої дії, яка стала причиною радісного настрою.

4. Знайомство з казкою В. Сухомлинського «Їжачок і світлячок».

- Розповідь казки «Їжачок і світлячок».
- Переказ змісту казки дітьми.
- Відповіді на запитання: Що побачив їжачок? Кого приніс додому їжачок? Чому зраділи їжаки?

5. Малювання на тему «Радість». Запропонувати дітям намалювати малих їжачків, які зраділи, що їжак приніс додому світлячка.

6. Відповіді дітей на питання: Що таке радість? Зачитати варіанти відповідей:

- Радість – це коли всі радіють, буває радість велика, а буває маленька. Велика – коли у всіх людей, а маленька – це коли в однієї людини;
- Радість – це коли свято;
- Радість – це коли ніхто не плаче, жодна людина;
- Радість – коли немає війни;
- Радість – коли вся родина збирається ввечері разом удома, або коли їдемо до бабусі у гості на вихідні.

7. Хоровод. Пропонуємо дітям стати в коло і заспівати пісню «Разом весело йти...», і разом порадіти гарній пісні.

Заняття №2 «Горе»

1. Розмова за змістом казки В.О. Сухомлинського «Мишеня – сирота».
 - Що трапилося з малим мишеням?
 - Від чого заплакало мишеня?
 - Хто пошкодував сироту?
 - Чому кішка не з'їла мишеня?
 - Чому посміхнулося мишеня?
2. Читання оповідання В. О. Сухомлинського «Камінь».
 - Де стояла криниця? Хто любив відпочивати під дубом?
 - Що зробив хлопчик, який любив пустувати?
 - Що трапилося в результаті витівок маленького хлопчика? Кому він завдав шкоди та надав багато лиха?
 - «Що трапилося? Куди все поділося?» – чому так подумав дідусь, чому він одразу не зрозумів, що сталося?
3. Малювання фрагментів казки «Мишеня – сирота».
 - Намалювати маленького мишеня;
 - Показати на обличчі горе – сумне обличчя, з очей капують сльози;
 - Малювати все довкола темними кольорами, бо для мишеня здавалося все сірим, не веселим.

4. Драматизація ситуації «Зник собака». Одна дитина виконує роль господаря собаки, що зникла, а діти заспокоюють її, кожен по-своєму. Після драматизації запитати у дитини, яка була господарем:

- Що ти відчував, коли тебе заспокоювали?
- Хто найкраще тебе заспокоїв?

Заняття №3 «Гнів, агресія»

1. Читання оповідання В. О. Сухомлинського «Як Петя розгнівався».

Розмова за змістом оповідання:

- Скільки років Петі?
- Про що розповів хлопцеві тато?
- Чому заплакав Петрик? Від чого йому стало боляче?
- На кого розгнівався хлопчик? Чому?
- Як розумієте вираз Петрика: «Невже я такий слабодушний?».

2. Драматизація уривка з казки «Три ведмеді». Діти розігрують епізод, де гніваються ведмеді, коли дізналися, що хтось користувався їхніми речами.

Звертаємо увагу, як по-різному виявляють гнів ведмідь, ведмедиця та ведмежа.

3. Розповіді дітей про ситуацію, коли вони сердилися, обурювалися, злилися.

4. Вправа «Дзеркало». Дітям пропонується зобразити перед дзеркалом свій гнів. Запитати, чи подобається такий вираз обличчя, чому?

5. Малювання «гніву». Запропонувати дітям кольоровою плямою зобразити свій гнів. Розглянути малюнки. Звернути увагу на колірну передачу гніву, відзначити однакове та різне у роботах дітей.

Заняття №4 «Страх»

1. Гра «Гусі – лебеді». Діти гуляють у групі, уявляючи, що вони на галявині. Коли ведучий подає сигнал тривоги, ховаються за стільці. Гра повторюється кілька разів. Може по сигналу виходити вовк, і забирати тих гусей, які не встигли сховатися за стільцями.

2. Вправа «Знайди піктограму». Діти вибирають піктограму страху з раніше підготовлених піктограм. Пропонуємо дітям зіставити емоційний стан, виражений на піктограмі з тим почуттям, яке виникло в них під час гри. Розглядаємо разом з дітьми вибрану піктограму, звертаємо увагу на вирази очей, рота, брів.

3. Обговорення приказки «У страху очі великі»: Відзначаємо прямий і прихований сенс приказки.

– Чи боялися ви чогось так, що причина страху вам здавалася страшнішою, ніж вона була насправді?

4. Читання оповідання В. О. Сухомлинського «Як злякався Юра». Розгляд малюнків до оповідання. Бесіда за змістом:

- Що попросила мати у Юри?
- Що побачив у саду під яблунею хлопчик?
- Чому хлопчик так злякався, хто це був?
- Куди поділися яблука, які залишив Юра під деревом?
- Де ж подівся їжачок?

З'ясувати з дітьми ті емоційні стани про які йдеться в оповіданні? Це – подив, переляк, сором. Виразити на обличчі ці емоції.

Заняття №5 «Здивування»

1. Читання оповідання В. О. Сухомлинського «Як здивувався Мурчик».

- Хто жив у старої бабусі?
- Що любив робити кіт Мурчик у дворі?
- Хто підійшов до кота?

– Чому здивувався Мурчик? Чому він не знав, що робити?

2. Вправа «Дзеркало». Запропонувати дітям подивитися на себе у дзеркало, уявити, що вони бачать там щось казкове, спробувати здивуватись цьому. Звернути увагу дітей на те, що кожна людина дивується по-різному, але завжди в їхньому вираженні обличчя є щось спільне. Питання: Що спільного в тому, як ви здивувалися?

3. Гра «Фантазія». Дітям пропонуємо уявити, що їхню маму показують по телебаченню. Вона відповідає на запитання журналіста, який просить розповісти їй про свою дитину, про те, що їй подобається у дитині; і чим вона незадоволена. Роль журналіста виконує дорослий, а роль своєї мами – кожна дитина по черзі.

4. Вправа «Неймовірні пригоди». Дітям пропонують продовжити фрази (вигадати подальший хід неймовірної пригоди):

- До нас прийшов слон...
- Ми опинилися на іншій планеті...
- Миттєво зникли усі дорослі...
- Чарівник уночі змінив усі вивіски на магазинах.

Інтегрований урок з морального виховання

Тема: «Все починається з добра»

Мета:

- формувати у дітей знання про моральні якості доброти та дружби. Вчити дітей продуктивно взаємодіяти у різних видах діяльності;
- формувати комунікативно-мовленнєві вміння, як основу соціальної компетентності;
- активізувати словник дітей шляхом введення у мову нового слова «доброзичливість» та використання ввічливих слів (лагідних слів);
- викликати у дітей радісний емоційний настрій від прочитання художнього твору Василя Сухомлинського;
- удосконалювати вміння дітей використовувати набуті раніше знання, висловлювати свої міркування та пропозиції;
- розвивати навички роботи з ножицями, акуратно користуватися клеєм та серветками, закріпити вміння орієнтуватися на аркуші паперу;

– виховувати впевненість у собі, доброзичливість, бажання робити добрі справи, допомагати всім, хто потребує.

Словникова робота: мила, улюблена, дорога, добра, ласкава, уважна, чуйна, доброзичлива.

Матеріали та обладнання: м'яка іграшка «Їжачок», м'яч, текст казки В. Сухомлинського «Кошеня та їжачок», дидактичні картки із зображенням вчинків, кольоровий папір із намальованим контуром яблука, клей, пензлик, серветки, корзина для колективної аплікації.

Хід заняття:

Діти входять до групи під пісеньку кота Леопольда «Дружба міцна не закінчується»

Вчитель: читає вірш «Добрий ранок»

Добрий ранок!

Ну нарешті, сонечко зійшло,

Зичу, щоби сьогодні

Радісним було!

Посміхайся і крокуй

Рішуче до мети,

І назустріч своїм мріям

Ти скоріше йди!

Вчитель: Діти, на столі лежать посмішки різного кольору, оберіть собі таку, яка відповідає Вашому настрою (*Діти обирають посмішки*).

Вчитель: Чому Ви обрали цю посмішку? (*Відповіді дітей*).

Вчитель: Справді, добра, відкрита посмішка завжди приваблює серця людей. Ви теж посміхнетесь усі. Адже посмішка – початок дружби. Тому що усміхнена людина налаштована доброзичливо.

Діти, послухайте, як я скажу це красиве слово «Доброзичливість».

Який зміст має це слово? «Добро і бажати».

Значить доброзичлива людина яка? (*Добра, чуйна, уважна*).

Подаруйте свої добрі, теплі посмішки нашим гостям.

Гра «Збирайтеся діти, у коло».

Збирайтеся діти, до кола (*діти беруться за руки і йдуть по колу*).

Ти мій друг, і я твій друг (*показують долонькою на себе та на свого товариша*).

Разом за руки візьмемось (*беруться за руки*).

І один одному усміхнемось (*посміхаються*).

– Ми одна дружна, міцна сім'я.

– Ми з Вами вивчили багато правил, а давайте згадаємо основні правила доброти:

1 правило – Поважайте тата, маму, бабусю, дідуся. Піклуйся про них.

2 правило – Допмагай слабким, хворим, маленьким, шкодуй їх.

3 правило – Прощай іншим їхні помилки, не будь жадібним.

– Діти, скажіть, коли людина добра, які вона каже слова? (*Відповіді дітей*).

– А яке ж це лагідне слово?

Вірш «Лагідне слово»

Лагідне слово

Промовляйте частіше!

Лагідне слово

Навіть шуби тепліше

Лагідне слово

Зігріє вам душу

Лагідне слово

Знати я мушу

Лагідне слово

Потрібно всім в світі

Лагідне слово

Знають дорослі і діти.

- Якими лагідними словами Ви можете порадувати маму, бабусю?

Гра «Піраміда лагідних слів»

– Як багато ви знаєте ласкавих слів, подивіться яка висока піраміда в нас вийшла.

– А як ви думаєте, у чому ще проявляється доброта? (*Відповіді дітей*).

– Які вчинки треба робити, щоб сказали, що ти добрий? (*Добрі вчинки*).

- А Ви зможете відрізнити де добрий вчинок, а де поганий?

Гра «Добре – погано»

(Дорослий називає слово та кидає м'яч, а діти відповідають добре чи погано).

- Діти, а в мене є картки, на яких діти роблять не дуже добрі вчинки.

Чи можемо ми їх виправити?

Робота з картками

- Молодці, впоралися із завданням!

(*Чується шуршання листя*).

- Ви чуєте, якесь шуршання? Що це може бути? (*Відповіді дітей*).

– Прислухайтесь, не лише шуршить, але й пирхає хтось. Хто це може бути? Давайте подивимося ... (*Їжачок*).

– Він прийшов до нас із лісу і хоче розповісти одну дуже цікаву історію. Давайте сядемо і послухаємо.

(Розповідання казки та показ на інтерактивній дошці).

«Кошеня та їжачок». В. О. Сухомлинський.

Якось мисливець знайшов у лісі маленького Їжачка. Загорнув його в хусточку і приніс додому. Поклав на підлогу у кімнаті.

А в кутку сиділо маленьке кошеня.

Воно і думає: Що це за сірий клубочок?

Стрибнуло Кошеня, простягнуло лапки і помацало Їжачка.

Уколалося і жалібно замяукало.

А Їжачок злякався і згорнувся клубком.

Мисливець налив у тарілочку молока та поставив її.

Кошеня пило молоко, а Їжачок боявся і підійти.

Але потім наважився, підійшов до тарілочки, і почав сьорбати молоко разом з Кошеням.

Вони потоваришували. Поруч лягали спати, а ввечері ходили до лісу на прогулянку.

Але одного разу Їжачок пішов у ліс та не повернувся.

Довго чекало на нього Кошеня, жалібно нявкало...

Коли мисливець наливав Кошенятку молоко, воно його не випивало усе.

Залишало Їжачку. Думало Кошеня, що Їжачок повернеться.

А Їжачка все небуло.

– Вам сподобалася ця історія?

– А цю історію почув і записав В. Сухомлинський.

Запитання до дітей:

– Кого знайшов у лісі мисливець?

– Куди він приніс Їжачка?

– Яка була перша зустріч кошеня та їжачка?

– Розкажіть, як вони потоваришували?

– Про що думало Кошеня, коли воно залишало трохи молока?

– А як Ви думаєте, чому Їжачок повернувся до лісу?

– Чи можна Кошеня назвати вірним, добрим: чому? Як ви вважаєте?

– Ви хотіли б мати такого вірного друга як Кошеня?

– Діти, наш Їжачок пішов у ліс готуватись до зими, чим ми можемо йому допомогти? Що люблять їсти їжаки? (*Яблука, гриби, ягоди*).

– Яблук у нас немає, але ми можемо їх зробити.

У нас є кольоровий папір, на якому намальований контур яблука, ножиці, пензлики, клей, серветки та один великий кошик.

– Нам потрібно вирізати за контуром яблучко, намазати його клеєм акуратно від середини до країв і приклеїти в кошик, примокуючи серветкою.

Самостійна колективна робота дітей.

– Який гарний у нас вийшов кошик із яблуками. Ми його обов'язково передамо Їжачку до лісу, а він почастує яблуками всіх своїх друзів.

Інтегрований урок з особистого розвитку учнів

Тема: «Будемо дружбою дорожити»

Мета: Формування у старших дошкільників досвіду соціальної взаємодії, використовуючи зміст казки В.О. Сухомлинського «Два метелика»

Завдання:

– виховувати справедливе ставлення один до одного, виховувати доброзичливе ставлення до однолітків і дорослих;

– розвивати в дітей здатність до співпереживання, бажання прийти одне одному на допомогу у складній ситуації, розвивати соціальні почуття;

– вчити керувати своїми почуттями та емоціями, розширювати уявлення про дружбу, поглиблювати уявлення дітей про доброту, як єдину невід’ємну якість людини, збагатити досвід дітей діями та вчинками, які можуть порадувати оточуючих; розширювати словниковий запас дітей: дружба, друг.

Демонстраційний матеріал: квіти для казки, метелики, сонечко, хмари.

Обладнання: магнітна дошка, магніти, музичний супровід, квітка-семибарвиця, промінчики та сонячні зайчики.

Хід заняття:

I. Організаційний етап

– Діти входять до групи під тиху спокійну музику, стають півколом.
– Здрастуйте, діти. Сьогодні я прийшла до вас у гості. Мені дуже хочеться з вами потоваришувати.

– Скажіть, що роблять діти та дорослі, коли зустрічаються вперше? Правильно вони знайомляться. Давайте познайомимося з вами.

Вправа «Знайомство»

– Мене звать Тетяна Петрівна (*Подаю дитині долоню*).
– Називайте по черзі своє ім’я та кладіть свою долоню на мою. (*Говорю «Дуже приємно» та погладжую рукою руку дитини*).

– Які у вас гарні імена? Моя долонька зігрілася від теплоти ваших ручок.

«Привітання гостям»

– Діти, Гості до нас прийшли сьогодні.

До них зараз ви повернетесь,

Привітаєтесь, посміхнетеся.

– Молодці, діти! А як ви вважаєте, ми всі з вами однакові? Звичайно, ні! Хоч ми і спілкуємось усі разом, живемо поруч, але ми відрізняємося один

від одного. А чим ми відрізняємось? (*характером, вагою, ростом, бажаннями та ще багато чим*).

Гра «Слухайте уважно!»

– Пограємо у гру. Я вам говоритиму завдання, а ви рухами на нього відповідатимете.

1. Підніміть руки ті, хто любить морозиво.

2. Поставте руки на пояс ті, хто любить виконувати зарядку.

3. Топніть ногою ті, хто любить ходити у гості.

4. Погладьте себе по животику, хто любить їсти борщ. А хто любить їсти свіжу зелену цибулю?

5. Присядьте, кому подобаються маленькі собачки.

6. Замружте очі, кому подобається, як світить сонечко.

– Подивіться, діти, сонечко у нас у гостях, зраділо, що ми любимо його світло та тепло. Подивіться, які у нього промінчики, з різнобарвними сонячними зайчиками. Візьміть собі той промінчик, якого кольору сонячний зайчик вам більше подобається. Одягайте його собі на шию. Промінчики даруватимуть нам своє тепло.

– А тепер поплескайте у долоні, хто любить казки.

– Діти, а ви вмієте зберігати таємниці? Підійдіть ближче, я відкрию вам свій секрет – я дуже люблю казки. Мені подобається читати, розповідати дітям. Малювати до казок ілюстрації. Є у нас спільні інтереси, які нас об'єднують.

– Як ви вважаєте, а чи може на цій чистій дошці з'явитися казка? Можна я сьогодні буду казкарем. А ви всі мої помічники? Різнокольорові сонячні зайчики допоможуть вам побачити казку В.О. Сухомлинського «Два метелика».

II. Основна частина

Казка В.О. Сухомлинського «Два метелика».

– Рано-вранці прокинулося сонечко. Воно було не просто жовте, а яскраво-оранжеве, котилося небом і всім дарувало світло та тепло. (*У кого помаранчевий промічник, допоможіть прикріпити сонечко на небо*).

– По чистому небу попливли хмари. Вони були білі, легкі та дуже гарні. (*Виставляємо хмари*).

– Зелена трава теж зраділа сонечку, заворушила листочками. (*Виставляємо зелену траву*).

– Діти. А що розквітає на галявині, як ви вважаєте? (*Квіточки*).

– Відгадайте загадки та квіточки розквітнуть на нашій галявині.

1. Довге, тонке стебло,

Зверху – червоний вогник.

Не рослина, а маяк.

Це є яскраво-червоний... (*Мак*).

2. Фіолетовий дзвінок висить,

Ніколи він не дзвенить (*Дзвоник*).

Діти. Зараз ми з вами пограємося і наступну квіточку дізнаємося.

3. Стоять у полі сестрички –

Жовте вічко,

білі вії. (*Ромашка*).

4. У квіточки пелюстки –

немов сонечко промені. (*Кульбаба*).

– Молодці, діти, відгадали всі загадки. Ось які яскраві квіточки розцвіли на галявині. А хто любить прилітати на квіточки? (*бджоли, метелики*).

– Прилетів на галявину метелик. – Я найкрасивіший, мої крильця біленькі та прозорі. Я такий схожий на хмарку.

– Ні, я найкрасивіший, мої крильця яскраві, як сонечко. Тому я найкрасивіший і найголовніший на галявині.

– Метелики сперечалися цілий день, хто красивіший і головніший. Вони так шуміли. Що більше ніхто з комах не прилетів на галявину.

– Настав вечір. Все довкола стало сірим, темним. І метелики побачили, що хвалитися більше нема чим, їхньої краси не видно. Їм стало дуже соромно, що цілий день вони сперечалися, бо все в природі гарно, хоч би який колір воно мало. Навіть чорний колір – це колір землі.

– Скажіть, будь ласка, який колір вам більше подобається?

– Діти. А чи могла б така історія статися з вами? Як ви вважаєте, чи можна хвалитися новим вбранням перед іншими дітьми і ні з ким не дружити? А що ж робити, якщо все ж таки сталася сварка?

– Молодці, треба помиритись. Ви вмієте вибачитися і миритися? Є у нас з вами і спільні уподобання, і різні. Потрібно шанувати думку своїх товаришів.

Вправа «Миристь».

Ставайте в коло ближче один до одного. Візьміться один з одним за мізинчики.

Дружать у нашій групі

Дівчата й хлопчики.

Тому, ми з тобою подружимо

Маленькі пальчики.

Раз-два, раз-два,

Назавжди ми сім'я.

– Чудово. Я вірю, що такі дружні хлопчики і дівчатка ніколи не сваряться, а якщо трапиться суперечка, то швидко пробачите один одного і помиритися.

– Діти, як ви вважаєте, помиряться метелики? Пропоную допомогти їм. Візьміть собі метелика, який вам подобається і з побажаннями посадіть на квіточку. Що ми побажаємо метеликам? *(Не сваритися, не сперечатися, дружити, бути добрими, помічати красу навколо).*

– Що таке дружба? Дружба – це коли люди хочуть бути разом, коли разом грають та не сваряться. Друзі – це люди, з якими нам цікаво.

Гра «Ми – друзі»

Я ставитиму питання, а ви відповідайте «так-так-так» або «ні-ні-ні».

Будемо міцно ми дружити?

(так-так-так)

Нашою дружною дорожити?

(так-так-так)

Ми навчимося грати?

(так-так-так)

Другу допомагати?

(так-так-так)

Друга треба роздратувати?

(ні-ні-ні)

А усмішку подарувати?

(так-так-так)

Друга варто кривдити?

(ні-ні-ні)

Чай із другом випити?

(так-так-так).

III. Підсумок «Квітка-семибарвиця»

– Мені дуже сподобалося у вас у гостях. Я хочу подарувати вам чарівну квітку-семибарвицю. Потрібно взяти її в долоні, закрити очі, посміхнутися і подумки загадати добре бажання. І воно обов'язково здійсниться.

– Квіточка чарівна щось сховала у своїх зелених листочках. Дивіться, це смайлики. Виберіть той смайлик, який у вас настрій та враження від нашої зустрічі.

- Візьміть та подаруйте нашим гостям смайлики, який настрій ви їм побажаєте на цілий день.
- До зустрічі, діти. Мені дуже сподобалося у вас у гостях.

2.3 Результати впровадження педагогічних умов формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ

Для визначення ефективності впровадження педагогічних умов формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ нами було взято експериментальну групу – 3 клас, з якою протягом навчального року проводилися заняття, наведені у підпункті 2.1. Для визначення ефективності запропонованої методики експериментальний клас було на початку та в кінці навчального року за наступними методиками.

Для діагностики міжособистісних і міжгрупових відносин, ми використовували методику Дж. Морено «Соціометрія» (Додаток Б).

З метою визначення відношення до сім'ї, до представників своєї або протилежної статі, до дорослих, ми використали методику Сакса-Леви «Незакінченні речення» (Додаток В).

Для визначення узагальненого ставлення учнів до школи, виявлення її значущості та характеру, ми розглянули проєктивну малюнкову методику «Школа і Я» (Додаток Г).

Для оцінки психологічної атмосфери в колективі ми використовували методику «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» (за А. Ф. Фідлером) (Додаток Д).

Для діагностики міжособистісних відносин і властивостей особистості, що проявляються у взаємодії з іншими людьми, ми використовували методику діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі (за Т. Лірі) (Додаток Е).

Статистична обробка результатів дослідження виконана за допомогою коефіцієнта Стьюдента, розходження вважали достовірними при $< 0,05-0,01$.

За результатами методики діагностики міжособистісних і міжгрупових відносин Дж. Морено «Соціометрія» з'ясовано, що після експерименту серед досліджуваних учнів 3 класу значно зменшилася кількість знехтуваних дітей, натомість підвищилася кількість бажаних це говорить про покращення соціального клімату класу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Розподіл статусів учнів за результатами соціометрії (n = 24)

Класи	Статус учнів у групі, осіб			
	Зірки	Бажані	Знехтувані	Ізольовані
До експерименту	10	5	7	2
Після експерименту	4	18	1	1
Відхилення, %	40	360	14	50

Для наочності на рис. 3.1 розглянемо статус учнів у 3 класі до експерименту та після експерименту.

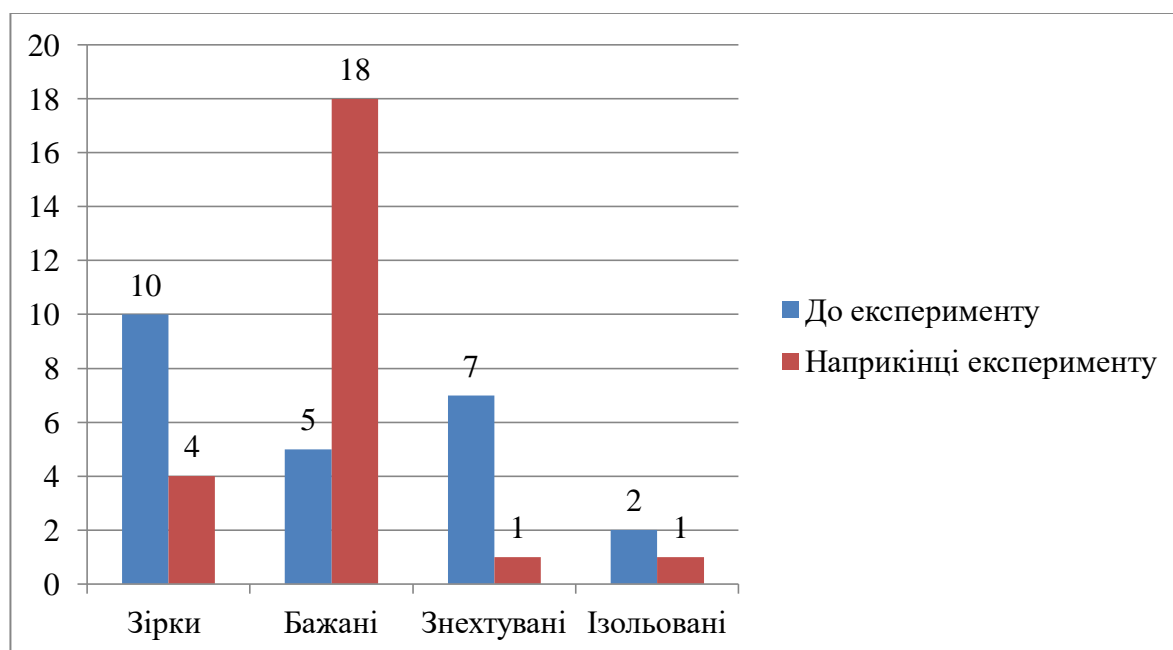

Рис. 3.1. Розподіл соціальних статусів учнів 3 класу до експерименту та після експерименту (кількість учнів)

З рис. 3.1 бачимо, що якщо на початку експерименту в 3 класі було 10 учнів – зірок, то після експерименту їх стало лише 4, натомість бажаних учнів в класі після експерименту стало 18, а знехтуваних та ізольованих лише

по одному учню. Отримані результати свідчать, що після проведеного експерименту в досліджуваному класі значно змінилися соціальні відносини між дітьми, вони стали більше поважати один одного, що зменшило ступень виникнення агресії між дітьми та виникнення булінгу.

Результати тестування за методикою Сакса-Леві «Незакінчені речення» (табл. 3.2) дають підстави стверджувати, що у кінці експерименту соціальне відношення учнів 3 класу значно покращилося, кількість речень до яких учні проявляли негативне ставлення значно зменшилося, відповідно підвищився рівень позитивних відповідей.

Таблиця 3.2

**Результати тестування за методикою Сакса-Леві
«Незакінчені речення» (n = 24)**

	Речення	До експерименту	Після експерименту	ρ
1	Ставлення до батька	4,3 ± 0,71	5,4 ± 0,71	-
2	Ставлення до себе	6,3 ± 0,63	6,8 ± 0,59	-
3	Нереалізовані можливості	3,2 ± 0,54	4,6 ± 0,61	0,01
4	Ставлення до підлеглих	4,6 ± 0,31	6,1 ± 0,09	0,01
5	Ставлення до майбутнього	4,9 ± 0,61	7,3 ± 0,16	0,05
6	Ставлення до вище поставлених осіб	5,9 ± 0,52	6,5 ± 0,55	-
7	Страхи	3,7 ± 0,31	3,1 ± 0,29	-
8	Ставлення до друзів	4,5 ± 0,33	7,5 ± 0,44	0,05
9	Ставлення до власного минулого	3,6 ± 0,65	4,9 ± 0,69	0,01
10	Ставлення до протилежного полу	4,8 ± 0,32	4,8 ± 0,67	-
11	Ставлення до сім'ї	4,2 ± 0,71	6,0 ± 0,63	0,01
12	Ставлення до співробітників	4,9 ± 0,32	6,3 ± 0,39	0,05
13	Ставлення до мами	4,2 ± 0,44	5,9 ± 0,12	0,01
14	Відчуття провини	3,3 ± 0,12	4,3 ± 0,19	-

ρ – статистично достовірні різниці

Потрібно визначити, що особливі зміни наприкінці дослідження в учнів 3 класу визначаються за відмінностями більше ніж 1% рівні: у ставленні до нереалізованих можливостей, ставленні до підлеглих, до власного минулого, до сім'ї та ставленні до мами; за відмінностями більше ніж 5% рівні: у ставленні до майбутнього, до друзів та до співробітників.

Розраховані дані значимості за t-критерієм Стюдента вказують на те, що показники відношення до соціальної сфери учнів 3 класу наприкінці дослідження значно підвищилися, що свідчить про покращення соціального комфорту класу де навчаються учні.

Аналіз за наступною методикою малюнків на тему «Школа і Я» наведемо у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Аналіз малюнків учнів на тему: «Школа і Я» (n = 24)

Показник	До експерименту	Після експерименту	Відхилення, %
Малювання школи зсередини себе всередині школи	4	3	75
Розвинуті міжособистісні стосунки з однокласниками	13	5	38,5
Зображення вчителя	1	5	500
Зображення навчальних атрибутів	1	5	500
Наявність елементів природи на малюнках	5	6	120

На рис. 3.2 наведемо результати аналізу тестування учнів 3 класу за методикою малюнків на тему: «Школа і Я».

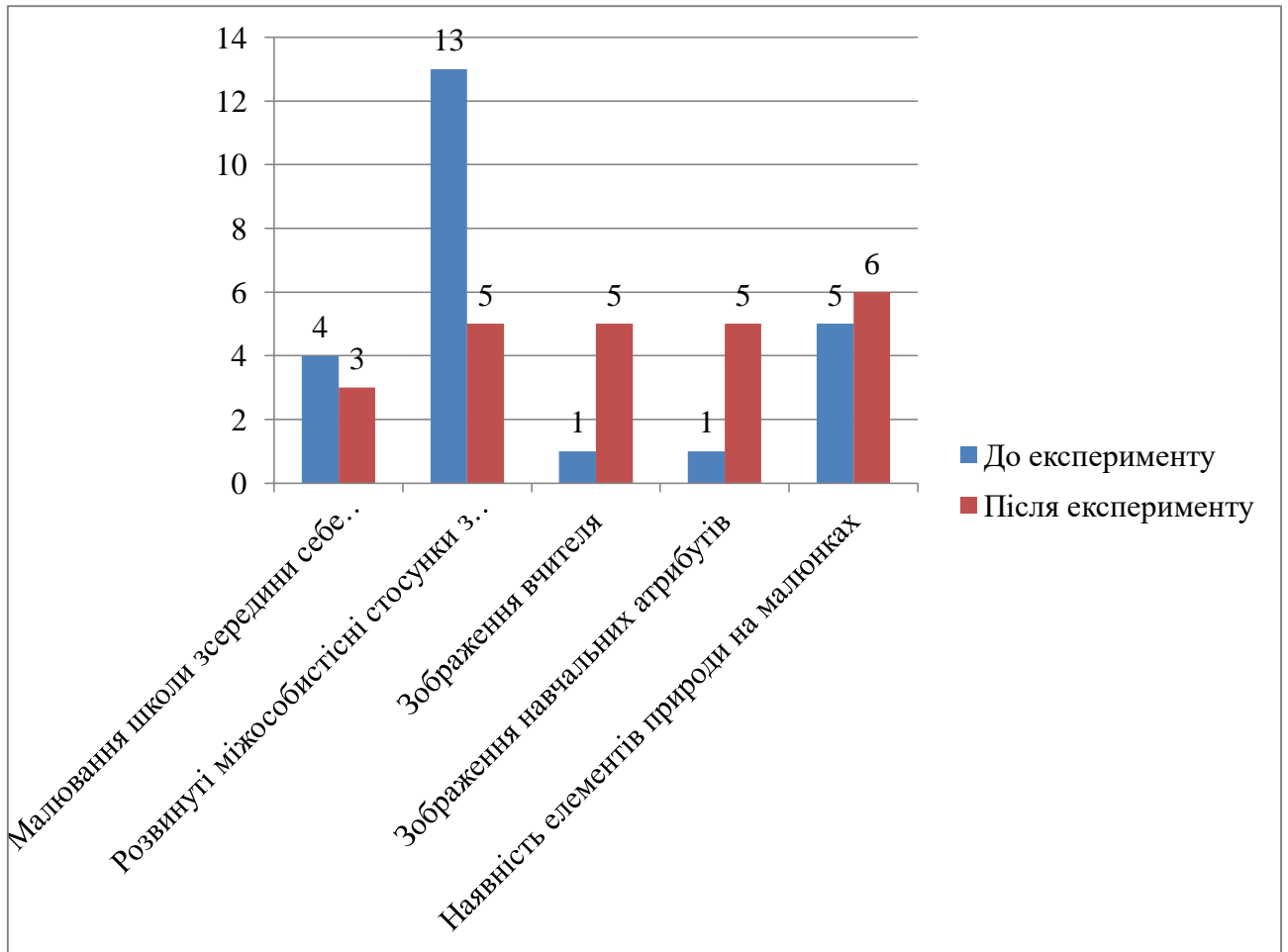

Рис. 3.2. Результати аналізу тестування за методикою малюнків учнів 3 класу на тему: «Школа і Я» до експерименту та після експерименту (кількість учнів)

За даними рис. 3.2 можливо стверджувати, що наприкінці дослідження ставлення учнів 3 класу до школи та навчального середовища значно змінилося у позитивному напрямку. Більша кількість учнів почала зображувати на своїх малюнках вчителя (5 учнів), що свідчить про налагодження емоційного зв'язку із вчителем, визнання його провідної ролі в навчальному процесі; збільшилася кількість учнів (з 1 до 5 учнів) які намалювали атрибути школи, що свідчить про покращення розуміння шкільного життя саме як навчального, розуміння неможливості одержання знань без шкільних атрибутів; також зросла кількість учнів, що зобразили елементи природи на своїх малюнках (з 5 до 6 учнів), це свідчить про підвищення інтегрованості даних учнів у природне довкілля.

У табл. 3.4 наведемо результати оцінки учнів 3 класу за методикою «Оцінка психологічної атмосфери в колективі».

Таблиця 3.4

**Середні значення індексів психологічної атмосфери
у колективі учнів 3 класу (n = 24)**

Показник	До експерименту	Після експерименту	ρ
Дружелюбність/ ворожість	5,3 ± 0,71	2,9 ± 0,71	0,01
Згода/ незгода	4,2 ± 1,3	2,2 ± 1,3	0,01
Задоволеність/ незадоволеність	5,2 ± 0,16	3,1 ± 0,16	0,01
Продуктивність/ непродуктивність	6,1 ± 0,83	4,1 ± 0,83	-
Теплота/ холодність	2,4 ± 0,12	2,0 ± 0,12	-
Співпраця/ неузгодженість	5,2 ± 0,12	2,9 ± 0,12	0,05
Взаємна підтримка/ недоброзичливість	4,4 ± 0,16	3,6 ± 0,16	-
Захопленість/ байдужість	6,7 ± 1,2	1,9 ± 1,2	0,05
Цікавість/ нудьга	6,1 ± 0,89	4,3 ± 0,89	-
Успішність/ безуспішність	6,2 ± 0,91	3,3 ± 0,91	0,01
Всього	51,8	36,9	0,01

ρ – статистично достовірна різниця

На рис. 3.3 наведемо результати аналізу тестування учнів 3 класу за методикою «Оцінка психологічної атмосфери в колективі».

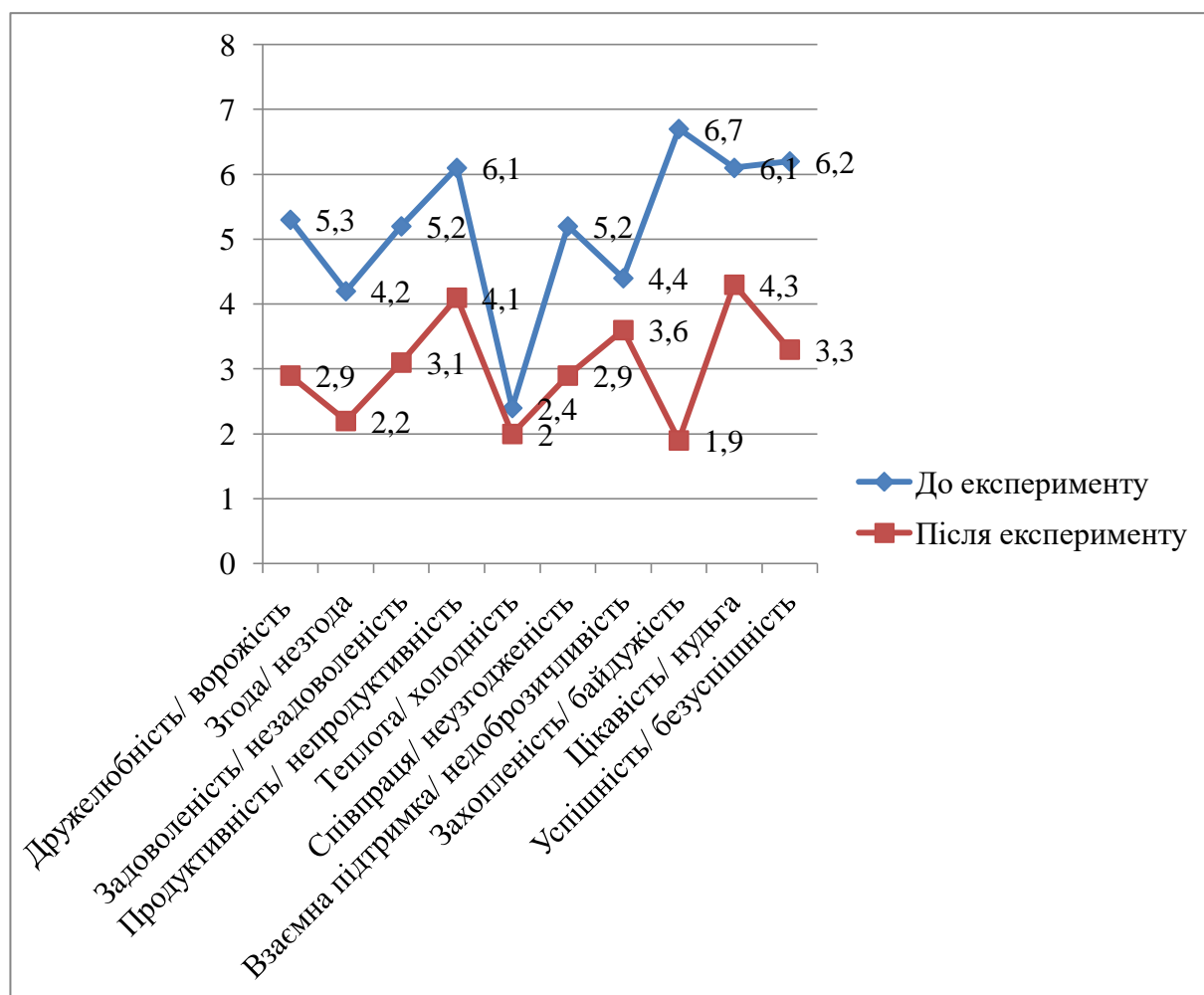

Рис. 3.3. Результати аналізу тестування учнів 3 класу за методикою «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» до експерименту та після експерименту (середній бал)

Як видно з даних рис. 3.3, індекси психологічної атмосфери у колективі учнів 3 класу наприкінці дослідження значно покращилися. За відмінностями більше ніж 1% рівні зменшилися індекси відношення: дружелюбність/ворожість, згода / незгода, задоволеність / незадоволеність, успішність / безуспішність; за відмінностями більше ніж 5% рівні зменшилися індекси відношення: співпраця/ неузгодженість та захопленість / байдужість.

Розраховані дані значимості за t-критерієм Стьюдента вказують на те, що індекси психологічної атмосфери в 3 класі наприкінці дослідження значно покращилися, і якщо на початку дослідження психологічний клімат в

класі можливо було описати як ворожий, учні визначалися непродуктивною роботою, байдужістю, нудьгою та безуспішними результатами, то наприкінці експерименту клімат класу покращився та став дружелюбним, підвищилася продуктивність роботи учнів, цікавість та успішність у навчанні.

У табл. 3.5 наведемо результати аналізу за методикою діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі.

Таблиця 3.5

Значення типів ставлення до оточуючих за методикою діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі (n = 24)

Показник	До експерименту	Після експерименту	Відхилення, %
I. Авторитарний	5	4	80
II. Егоїстичний	5	1	20
III. Агресивний	5	1	20
IV. Підозрілий	1	-	-
V. Підкорений	2	-	-
VI. Залежний	3	3	100
VII. Доброзичливий	2	9	450
VIII. Альтруїстичний	1	6	600

Проаналізувавши результати дослідження за методикою діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі, було виявлено, що ставлення учнів 3 класу до оточуючих значно змінилися, якщо на початку експерименту, серед досліджуваних переважали учні з авторитарним, егоїстичним та агресивним типом ставлення до оточуючих, то наприкінці дослідження 9 учнів визначили себе, як доброзичливі, а 6 учнів – як альтруїстичні, що свідчить про покращення комунікативного ставлення досліджуваних.

Отже, отримані дані наприкінці дослідження підтверджують, що правильно організована корекційна робота у навчальному середовищі допомагає подолати проблеми у соціально-психологічному кліматі класу, а також поліпшити емоційний стан учнів та підвищити рівень їх позитивної комунікації.

Висновки до розділу 2

Молодшим школярам надаються великі можливості, щоб сформувати і розвинути внутрішню моральність і позитивні якості особистості. Пластичність психіки, сприйнятливність до навіювання, схильність до наслідування, вплив авторитетних вчителів і дорослих можуть створити позитивні умови, необхідні для формування успішної особистості.

Педагогам слід організовувати спільні заходи, без яких неможливо закласти необхідні соціальні звички і сформувати справжню команду. Діти молодшого шкільного віку, які прагнуть до нового досвіду, сприймають спільну діяльність дуже радісно. Вона їх приваблює, стимулює їх дух і енергію. Для процесу формування міжособистісних відносин в молодших класах потрібна наявність наступних умов: організація творчих колективів у позакласній роботі, максимальне впровадження дітей в творчі активності, організація і керівництво педагогом колективної художньо-творчої діяльністю.

Для визначення ефективності впровадження педагогічних умов формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ нами було узятю експериментальну групу – 3 клас, з якою протягом навчального року проводилися певні заняття. Для визначення ефективності запропонованої методики експериментальний клас було на початку та в кінці навчального року.

Отримані дані наприкінці дослідження підтверджують визначену гіпотезу, що правильно організована корекційна робота у навчальному середовищі допомагає подолати проблеми у соціально-психологічному кліматі класу, а також поліпшити емоційний стан учнів та підвищити рівень їх позитивної комунікації.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Міжособистісні відносини – це об'єктивно пережиті, в різному ступені усвідомлювані взаємозв'язки між людьми, в основі яких лежать різноманітні емоційні стани взаємодіючих людей. Вони є важливим компонентом повсякденної взаємодії людей, їх спільної діяльності, а також умовою розвитку особистості людини.

Вперше дитина починає займатися соціально значущою, суспільно оцінюваною діяльністю в молодшому шкільному віці. Придбання навичок соціальної взаємодії з групою однолітків і уміння заводити друзів є однією з найважливіших завдань розвитку на даному віковому етапі.

Проблема формування міжособистісних відносин учнів в молодшій школі розглядається в педагогічній теорії та освітній практиці як одна з актуальних. У зв'язку з цим перед педагогами варто завдання пошуку і застосування різних форм, засобів і методів формування міжособистісних відносин у дітей в початковій школі.

Виходячи зі значення міжособистісних відносин людей і психолого-педагогічної складової молодшого школяра, нами були підібрані загальні прийоми і методи розвитку міжособистісних відносин в класі в початковій школі. Методи розбили на словесні (розповідь, бесіда і ін.), наочні (спостереження, перегляд фільму та ін.), практичні (експеримент, гра та ін.), стимулювання поведінки (заохочення, покарання). До кожного методу необхідно підібрати приклад прийому по роботі над міжособистісними відносинами.

Для практичного дослідження особливостей педагогічного спрямування процесу формування міжособистісних стосунків та педагогічних умов формування дружніх взаємовідносин в учнівському колективі молодших школярів НУШ нами було узятю експериментальну групу – 3 клас, з якою протягом навчального року проводилися певні заняття.

Для визначення ефективності запропонованої методики експериментальний клас було на початку та в кінці навчального року.

Розвивальна робота з учнями 3-А класу була спрямована на вирішення таких завдань:

- формування у дітей доступного обсягу знань, адекватності поведінки та вміння діяти у конкретних життєвих ситуаціях;
- відпрацювання навичок соціальної адаптації, що сприяє підготовці дітей до самостійного життя.

Проведений експеримент повністю підтвердив гіпотезу нашого дослідження і дозволив зробити наступні висновки:

- молодший шкільний вік – найбільш відповідальний період. Тут відбувається початкове становлення особистості школяра. У спілкуванні дитини спостерігаються досить складні взаємини, які найбільшим чином впливають на формування його особистості;
- взаємодія в дитячому колективі – це процес і результат налагодження контактів, зв'язків, відносин, прояв активності, які призводять до створення системи відносин через визнання цінності спільних інтересів і цілей діяльності;
- культура взаємодії являє собою сукупність взаємообумовлених контактів в оточенні особистості, які засновані на сумі наявних знань з етики, умінь зіставляти інтереси особистості з інтересами оточуючих людей, діяти в команді, здійснювати адекватні вчинки в інтересах спільної справи.

У нашому дослідженні показано, яким чином стратегії формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ здатні підвищити рівень сформованості у молодших школярів культури взаємодії в дитячому колективі.

На констатуючому етапі експерименту за допомогою діагностичних методик було визначено рівень сформованості у молодших школярів культури взаємодії контрольної та експериментальної груп.

Отримані дані наприкінці дослідження підтверджують, що правильно організована корекційна робота у навчальному середовищі допомагає подолати проблеми у соціально-психологічному кліматі класу, а також поліпшити емоційний стан учнів та підвищити рівень їх позитивної комунікації.

Підводячи підсумки, можна відзначити, що формування колективу можливо тільки лише при особливому ставленні до системи роботи щодо створення педагогічних умов формування взаємовідносин в учнівському колективі НУШ. Все це знаходить відображення в психологічному кліматі колективу. Взаємодія дітей в класі є провідним психологічним фактором розвитку колективної діяльності. Колектив і колективні відносини відіграють головну роль у формуванні особистості дитини та її повноцінної соціалізації в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно-орієнтований підхід науково-практичні засади. Київ: Либідь, 2003. 211 с.
2. Бех І. Д. Принципи сучасної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 4. С. 5-27.
3. Беляєв С. Б., Кривенко Ю. О. Шляхи формування учнівського колективу в умовах Нової української школи. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2020. № 3 (36). Ч. I. С. 166-170. URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/2172/2080>
4. Більдіна М. О. Структура та зміст поняття культури поведінки молодших школярів. *Вісник ХДАК*. 2014. Вип. 42. С. 1-9.
5. Бобічук Г.М. Саморегуляція особистості. Київ: Основи, 2004. 231 с.
6. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. Київ, 2007. 376
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови. За ред. В. Т. Бусела. Київ: Ірпінь «Перун», 2001. 1440 с.
8. Веретенко Т. Г. Загальна педагогіка. Київ, 2004. 316 с.
9. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. О. Скрипченко, Л. Волинська, З. Огороднійчук. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
10. Гаврилюк О. О. Основи психології та педагогіки. Хмельницький: ХНУ, 2004. 218 с.
11. Гайдамашко І. Технології оптимізації взаємовідносин в учнівському колективі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1. С. 80-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2016_1_19
12. Гарач Н. Р. Генезис рефлексивної свідомості школяра. *Практична психологія та соціальна робота*. 1999. № 8. С. 41-43.

13. Гонташ Г. Є. Формування творчої особистості. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2003. № 5. С. 13-16.
14. Денисенко Н. Витоки здоров'я дитини: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 160 с.
15. Демиденко В. К. Деякі аспекти морального виховання: Практичний матеріал для керівників, вихователів і вчителів. Київ, 2005. 221 с
16. Дзелялова І. Гра як один із методів виховання учнів початкових класів. *Початкова школа*. 2016. № 10. С. 52-61.
17. Дроздов С. В. Проблеми агресивної поведінки особистості: навчальний посібник. Чернігів, 2000. 156 с.
18. Енциклопедія освіти. Відповід. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040.
19. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
20. Загальна психологія: навч. посібник. О. Скрипченко, Л. Волинська, З. Огороднійчук та ін. Київ: А.П.Н., 1999. 483 с.
21. Іванов Д. А. Компетенції і компетентністний підход в сучасній освіті. *Завуч. Управління сучасною школою*. 2008. № 1. С. 4-24.
22. Киричок В. Тренінги та розвиток комунікацій. *Соціальна психологія*. 2015. № 1. С. 11-14.
23. Коваль Р. П. Шкільна служба розв'язання конфліктів: досвід упровадження: навч. посіб. Київ: Видавець Захаренко В. О., 2009. 168 с
24. Красовицький М., Бучківський Г. В. О. Сухомлинський про виховання особистості в колективі: цілісна концепція. *Рідна школа*. 1999. № 2. С. 13-17.
25. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди. 2-е вид., доп. Харків: «ОВС», 2000. 164 с.

26. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер.: Філологічна.* 2013. Вип. 33. С. 85-88.
27. Макарчук Н. О. Динаміка розвитку самосвідомості у становленні особистості юнака. *Вісник зб. наук. пр. Київського між нар. ун-ту. Серія Психологічні науки.* Київ: КЙМУ, 2007. Вип. 10. С. 56-65.
28. Максименко С. Д. Психологія в соціальній і педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури: навч. посіб. для вищої школи. Київ: Наукова думка, 1998. 216 с.
29. Маркова А. К. Психологія праці вчителя. Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія. Укл. Н. В. Гузій. Київ: ІЗМН, 2000. С. 61-65.
30. Мельничук Т. Лідерство в групі, колективі як інструмент і мотив розвитку особистості, її само вираження. *Рідна школа.* 2000. № 5. С. 49-50.
31. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи: навч. посіб. для молодих викладачів, аспірантів і майбутніх магістрів. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 267 с.
32. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
33. Нова українська школа: poradnik для вчителя. За заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
34. Нова українська школа: poradnik для вчителя. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
35. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
36. Обухівська А. Г. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі: посібник. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2012. 126 с.
37. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл.: У 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 574 с.

38. Оржеховська В. М., Пилипенко О. Превентивна педагогіка: навчальний посібник. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2007. 284 с.
39. Освітні технології: навч.-метод. посібник. О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін., за ред. О. М. Пехоти. Київ: А.С.К., 2004. 256 с.
40. Основи практичної психології. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: підручник. 3-тє вид., стереотип. Київ: Либідь, 2006. 536 с.
41. Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Кондор, 2011. 486 с.
42. Папуча М. В. Особистість: розвиток, соціалізація виховання. Ніжин: НДПУ ім. Гоголя, 2001. 147 с.
43. Підлужна Г. В. Нетрадиційні прийоми активізації пізнавальної діяльності на уроках. Нові технології навчання в початковій школі: Досвід, проблеми, перспектива. Матеріали обласної науково-практичної конференції 17-18 листопада 2000 року. Житомир, 2001. С. 125-129.
44. Погоріла І. Проблеми особистості і колективу в системі виховної роботи школи. *Рідна школа*. 2002. № 6. С. 35-36.
45. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 456 с.
46. Пономарьова Г. Ф., Толмачова І. М. Педагогіка: словник термінів і понять. Харків, 2017. 148 с.
47. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
48. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Харків: Прапор, 2009. 672 с.
49. Психологія і педагогіка життєтворчості: навч.-метод. посібник. Ред. рада: В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков (наук. ред.) та ін. Київ, 2006. 792 с.

50. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2005. 257 с.
51. Сапогова Є. Є. Психологія розвитку: навч. посіб. Київ: Аспект Пресс. 2001. 265 с.
52. Сіткар В. І. Психологічний практикум. Тернопіль: посібник, 2001. 72 с.
53. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Просвіта, 2004. 413 с.
54. Скрипченко О. В. Загальна психологія: підручник. Київ: Либідь, 2005. 464 с.
55. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: навчальний словник-довідник. За заг. ред. В. М. Пічі. Київ: «Каравела», Львів: «Новий світ – 2000», 2002. 480 с.
56. Стромило А. П., Мукомел С. А. Насильство над дітьми та його наслідки. *Вісник Черкаського університету. Науковий журнал*. 2010. № 121. С. 140-143.
57. Триус Ю. В. Інноваційні технології навчання у вищій школі. URL: <http://www.slideshare.net/kvntkf/tryus-innovacaiiktvnz>
58. Трохан М. А. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності з розв'язання професійних конфліктів у закладах освіти: дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький, 2016. 282 с.
59. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: Академвидав, 2003. 528 с.
60. Хоружа Л. Формуємо культуру поведінки молодших школярів. *Початкова школа*. 2007. № 2. С. 52-57.
61. Чорній М. М. Формування міжособистісних взаємин в учнівському колективі підлітків як умова створення психологічно безпечного освітнього середовища. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 650-653.

62. Якименко Л. Ю., Луценко В. О. Особливості міжособистих відносин в дитячому колективі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. 2012. Вип. 16. С. 389-396.

ДОДАТКИ

2022-2023 навчальний рік

Проблемна тема: «Особистісно-соціальний розвиток учасників освітнього процесу через формування життєвих компетентностей шляхом впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес»

Дата	Основні виховні заходи	Індивідуальна або групова виховна робота	Охорона життя та здоров'я дітей	Робота з батьками	Інші види діяльності
II семестр					
Січень					
10.01 – 14.01	Практична робота «Вітаміни на підвіконні» (Екозагін «Первоцвіт»). Всесвітній день «Спасибі». Тематична бесіда. 11.01	Година спілкування: «Зимові свята».	– ТБ по дотриманню правил дорожнього руху. – ТБ при виникненні надзвичайних ситуацій. Рухливі ігри під час перерви на свіжому повітрі; руханки під час уроків.	Індивідуальні консультації, бесіди з батьками. Батьківський комітет – обговорення плану роботи. Участь батьків у практичній роботі «Вітаміни на підвіконні».	Перевірка наявності шкільних приладь у дітей.
17.01 – 21.01	Бесіда НУШ «Моя країна – Україна» – 17.01 – Акція «Ланцюг єднання». Акція «Обійми найрідніших» До Всесвітнього дня обійм (фотокалаж). 21.01	Класна година: Квітка примирення (с. 22). – Книжна виставка «Моя соборна, суверенна Україна» – участь.	– Бесіда щодо попередження педикульозу, гепатиту. – ТБ, попередження нещасних випадків.	ПВБ: «Запобігання і профілактика шкідливим звичкам».	Робота з особовими справами.

	– Урок-реквієм «Україна – соборна держава». 22.01				
24.01-31.01	Акція «Допоможи птахам взимку». Годування пташок. Виготовлення лепбуків. Година милування. Спостереження. Свято Маланки та Василя.	Виховна година: «Хто такий митник» (До Міжнародного дня митника). Сюжетно-рольові ігри.	– Хвилинки безпеки (щоденно). – Проведення заходів для збереження здоров'я учнів під час освітнього процесу (постійно). – ТБ, правила протипожежної безпеки.	<u>Реалізація плану заходів МОН, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню).</u> Профілактична просвітницька робота з батьками.	Робота «Книжкової лікарні».
Лютий					
З 15.02 по 26.02 – Декада мужності та слави					
З 07.02 по 11.02 – Тиждень профорієнтації «Дороги, які ми обираємо».					
01.02 – 04.02	НУШ: – Бесіда: «Хто я і ким я хочу бути». – Гра «Хто я?».	Година спілкування: Працюємо з любов'ю (с. 188).	– ТБ по дотриманню правил дорожнього руху. – ТБ при виникненні надзвичайних ситуацій. – Рухливі ігри під час перерви на свіжому повітрі, руханки під час уроків.	<u>Профілактика насильства у сім'ї: «Людську гідність формуйте з дитинства».</u> <u>Протидія булінгу (цькуванню).</u>	Контроль за зошитами учнів.

07.02 – 11.02	– <u>Практична робота</u> «Вітаміни на підвіконні» (Екозагін «Первоцвіт») · – Виготовлення лепбуків (продовження). – Участь у Тижні профорієнтації: «Світ професій» – сюжетно-рольові, дидактичні ігри на профорієнтаційну тематику.	<u>Класна година:</u> Гарнівчинки (с. 91).	– <u>Бесіда-практикум</u> «Як користуватися гострими та ріжучими інструментами». – ТБ по дотриманню правил протипожежної безпеки.	Індивідуальні бесіди з батьками.	Робота з журналом. Контроль за відвідуванням школи учнями.

14.02 – 18.02	– Всесвітній день онкохворої дитини. Єдина година спілкування «Як я можу допомогти у біді». 15.02 – Конкурс читців. Міжнародний День рідної мови – участь. 18.02	Екскурсія до магазину. <u>Виховна година:</u> Закони милосердя (с. 132). <u>НУШ:</u> «Коли твій друг захворів».	Правила особистої гігієни – обговорення. Ігри, розваги на перервах. ТБ, попередження нещасних випадків.	<u>ПВБ:</u> «Свідома відповідальність».	Робота «Книжкової лікарні».
21.02 – 28.02	– Радіолінійка до Дня Державного герба України – участь. 25.02 – Інформаційна хвилинка, присвячена життю та творчості Євгена Павловича Гребінки (1812-1848), 210 років від дня народження українського поета, прозаїка.	<u>Класна година:</u> Дбаємо про батьків.	Проведення рухливих ігор на свіжому повітрі, руханок під час уроків.	Індивідуальні бесіди з батьками, консультації.	Операція «Живи, книжко».

Березень

З 09.03 по 12.03 – Шевченківський тиждень «Шевченко – це Україна»

01.03 – 04.03	<u>Єдина класна година</u> «Таврійськ. Історія створення». Свято до Міжнародного жіночого дня – участь. 04.03 Операція «Вітання»: до Міжнародного Жіночого Дня – участь.	Презентація лепбуку «Вітаміни на підвіконні» (Екозагін «Первоцвіт»). 01.03 Екологічна виставка «Перші квіти» до Дня весни. 01.03	– ТБ по дотриманню правил дорожнього руху. – ТБ при виникненні надзвичайних ситуацій.	<u>ПВБ:</u> «профілактика правопорушень у дітей». Фотовиставка «Мій улюбленець» (до Міжнародного дня котів).	Робота з особовими справами учнів.
07.03 – 11.03	<u>Шевченківський тиждень:</u> <u>Година спілкування:</u> «Завжди сучасний Шевченко» Естафета «Нумо, дівчата!» – участь 09.03	<u>Виховна година:</u> Любов до мами (с. 115). <u>Акція</u> «За чисте довкілля» – участь.	ТБ по дотриманню правил протипожежної безпеки.	<u>Запобігання та протидія булінгу (цькуванню).</u> Правильне трудове виховання у сім'ї.	Індивідуальні консультації психолога.
14.03 – 18.03	<u>Радіовистава</u> «У світі казки» до Міжнародного дня театру – участь.	<u>НУШ Година спілкування:</u> Бережімо природу (с. 23).	Інструктаж з ТБ і правил поведінки під час весняних канікул (інстр. №69). Корекційно-виховний проект «Веселка здоров'я». Проведення рухливих ігор на свіжому повітрі, руханок під час уроків.	<u>Батьківські збори.</u> Консультації батькам щодо навчання їхніх дітей.	Спостереження за учнями.

28.03-31.03	Екологічна акція до Всесвітнього дня води «За чисте Дніпор!» – участь.	Класна година: «До Всесвітнього дня книги. Цікаве про книгу».	ТБ, попередження нещасних випадків.	<u>Тематичне спілкування</u> «Як діти провели канікули»; ідивідуальні бесіди.	Робота з журналом.
Квітень 11.04 – 17.04 – Тиждень екології 18.04 – 22.04 – Тиждень ОП та БЖД					
01.04 – 08.04	Конкурс бодіарту до Дня сміху – участь. 01.04 Бесіда до Міжнародного дня птахів. 01.04.	НУШ Виховна година: Вдячність (с. 20). Етична гра «Будь ласка».	– ТБ по дотриманню правил дорожнього руху. – ТБ при виникненні надзвичайних ситуацій, попередження нещасних випадків. – Всесвітній день здоров'я. Квест-гра «Спорт і здоров'я» (06.04) – участь.	<u>ПВБ</u> «Кримінальна відповідальність неповнолітніх в межах сучасного законодавства».	Робота з дитячим портфоліо. Робота з журналом.
11.04 – 15.04	Тиждень екології. Сюжетні ігри на екологічну тематику. Операція «Паросток» – участь (висаджування квітів).	Година спілкування: «Л. Каденюк – перший космонавт України» до Дня космонавтики. 12.04.	Корекція зору учнів. Бесіда «Режим дня». Хвилинки безпеки. Проведення рухливих ігор на свіжому повітрі, руханок під час уроків. ТБ по дотриманню правил протипожежної безпеки.	Зустрічі з батьками; ідивідуальні консультації психолога, лікаря. <u>Запобігання та протидія булінгу (цькуванню).</u> Профілактична просвітницька робота з батьками.	Спостереження за учнями.

18.04 – 22.04	День ЦЗ. Об'єктове тренування – участь. 22.04.	<u>Година спілкування:</u> Наша безпека в наших руках.	Інструктаж з ТБ і правил поведінки під час тривалих святкових днів (інстр. № 30).	Зустрічі з батьками; індивідуальні консультації логопеда.	Контроль за зошитами учнів.
26.04 – 30.04	Радіолінійка пам'яті «Чорнобиль не має минулого часу» – участь. 26.04. Виставка «Славимо Великдень!» – участь. 28.04 Участь у флешмобі до Міжнародного дня танцю «Ми – найкращі». 29.04	<u>НУШ</u> <u>Виховна година:</u> «Мій улюблений літературний герой». Участь у майстер-класі «Великодні подарунки».	Інструктаж з ТБ і правил поведінки під час тривалих святкових днів (інстр. № 30).	Зустрічі з батьками; індивідуальні консультації реабілітолога.	Динаміка розвитку учнів.
Травень – Червень 30.05 – 07.06 – Тиждень безпеки дитини З 16.05 по 20.05 – Тиждень безпеки дорожнього руху					
03.05 – 06.05	– Заходи до Дня Перемоги – участь. – Заходи до Дня примирення та Свободи (08.05) – участь. – Загальношкільні спортивно-масові заходи – участь.	<u>Година спілкування:</u> Страшне слово «війна».	– ТБ по дотриманню правил дорожнього руху. – ТБ при виникненні надзвичайних ситуацій.	Ціннісне ставлення до людей, родини. <u>ПВБ</u> на тему: «Сімейне виховання».	Робота з дитячим портфоліо.

	Гра «Джура».				
10.05 – 13.05	– Бесіди до Міжнародного дня сім'ї та толерантного ставлення до дітей з інвалідністю. 14.05. – Фотовиставка «Мама, тато і я – українська сім'я». 15.05. – Виставка малюнків «Щасливий день моєї родини» – участь.	<u>НУШ</u> <u>Класна година:</u> Допитливість. Ми подорожуємо (с. 126). Екскурсії, спостереження у природі. (Дендротерапія, флоротерапія, зоотерапія та ін.)	Рухливі ігри на свіжому повітрі – Обережно, кліщі! – інформування.	<u>Підтримка сім'ї</u> «Питання статевого виховання».	Динаміка розвитку учнів.
16.05 – 20.05	– Заходи до Дня Європи (15.05) – участь.	<u>Виховна година:</u> Я сам (чи справжній я школяр?)	– Рухливі ігри на свіжому повітрі.	Організація та підготовка ремонту класу.	Підготовка підручників, журналів

	– Заходи до Дня вишиванки (19.05). Флешмоб «Парад вишиванок» – участь.	Акція «Чиста школа». Рейд «Найчистіший маєм клас».	– Хвилинки безпеки. – ТБ, попередження нещасних випадків.	<u>Запобігання та протидія булінгу (цікуванню).</u>	до здачі до бібліотеки.
23.05-27.05	Заходи до Дня Героїв України (23.05) – участь.	Класна година: «Як вирішувати конфлікти мирним шляхом».	<u>Тиждень безпеки дитини (30.05 – 07.06):</u> – інструктаж із безпеки життя та здоров'я учнів під час літніх канікул; – бесіди, години спілкування по профілактиці девіантної поведінки; – рольові ігри на теми попередження бродяжництва та торгівлі дітьми; – бесіди з батьками на теми попередження та недопущення дитячого травматизму. Інструктаж № 69.	Профілактична просвітницька робота з батьками.	
30.05 – 03.06 – 07.06	Свято Останнього дзвоника – участь. 07.06.	Підбиваємо підсумки року.		<u>Тематичні класні батьківські збори за результатами 2021-2022 н. р.</u>	Підготовка до річного звіту.

Методика діагностики міжособистісних і міжгрупових відносин Дж. Морено «Соціометрія» (Дж. Леві Морено)

Соціометрія – дослідження міжособистісних відносин в групі.

Соціометрична техніка, розроблена Джекобом Морено, застосовується для діагностики міжособистісних і міжгрупових відносин з метою їх зміни, покращення і вдосконалення. Соціометрична процедура може мати на меті:

- вимір ступеня згуртованості-роз'єднаності в класі;
- виявлення внутрішньогрупових підсистем на чолі яких можуть бути свої неформальні лідери;
- визначення статусної структури шкільного класу.

Використання цього методу дозволяє правильно оцінити відносини між учнями в класі, прогнозувати їх реакції один на одного, зрозуміти, хто популярніший серед однокласників, а кого вони уникають. Соціометрична методика складається з питань, в яких дитину прямо запитують – з ким з однокласників вона хотіла б виконувати будь-яку роботу, займатися якоюсь справою, мати якісь відносини. Відповіддю на це питання є прізвища однокласників. Наприклад: «З ким з однокласників ти пішов би в важкий похід?» І «Чи не пішов би?» (з точки зору спільної роботи). Або, наприклад, «Кого ти запросиш на День народження?» І «Чи не запросиш?» (з точки зору проведення дозвілля). Дуже важливо при формулюванні питань враховувати реальні інтереси школярів і правильно прогнозувати, чому вони будуть вибирати для певного виду діяльності тих чи інших партнерів.

Безпосередньо проведення соціометрії. Вона складається з двох основних компонентів: інструкція і змістовні питання. Спочатку дається усна інструкція, а потім роздаються соціометричні картки, на яких є коротка письмова інструкція, залишено місце для прізвища, сформульовані всі питання і під кожним залишено місце для відповідей, нижче вказується

список класу в алфавітному порядку.

Мотиваційна частина принципово важлива, саме вона багато в чому визначає відкритість учасників опитування, їх бажання відповідати. Соціометрична процедура сама по собі є досить серйозним емоційним випробуванням. Особливо для тих, хто займає крайні статусні позиції: високостатусні і непопулярні. Треба чесно написати про те, хто тобі подобається і хто неприємний, знаючи, що в цей момент всі інші оцінюють і тебе. Більш того, свої висловлювання треба обов'язково підписати.

Знизити загальну напруженість ситуації можна і необхідно. З цієї точки зору важливі такі моменти.

- необхідний довірчий контакт з групою.
- стиль подачі інструкції: доброзичливий, неформальний, спокійний.
- м'яке формулювання цілей тестування.

У технічній частині інструкції повинні бути підкреслені наступні моменти:

- кожен заповнює свій лист самостійно, не радячись ні з ким і не розмірковуючи вголос над своїми виборами;
- при заповненні необхідно враховувати всіх членів групи, а не тільки присутніх в даний момент;
- при відповіді наполегливо рекомендується уникати варіантів типу «всіх», «будь-якого», «нікого»;
- бажано у всіх питаннях обмежуватися тим числом виборів, які запропоновані психологом.

Наприклад, я говорю:

Після заповнення соціометричних карток починається етап їх математичної обробки.

Кожен учень має певне місце в системі відносин класу один з одним. Ця позиція може бути названа соціально-психологічним статусом. Статус будь-якої людини в колективі має свої специфічні параметри, проте все різноманіття відтінків відносин між членами групи можна звести до чотирьох

найбільш істотних позицій: «зірки», «бажані» (або популярні), «ті, ким нехтують» і «ізолювані».

Члени групи, що отримали п'ять і більше позитивних виборів за умови, що кожен робив три вибори, іменують «зірками» – це лідери групи. Люди, що отримали середнє число таких виборів (3-4), відносяться до категорії бажаних. Ті, хто отримав менше середнього числа позитивних виборів (1-2), відносяться до категорії «знехтуваних». Члени групи, які не отримали жодного позитивного вибору – це люди, яких ігнорують, відкидають в даній групі.

«Зірки» – учні, які користуються максимальною популярністю серед своїх однокласників, всі хотіли б з ними дружити, входити в коло спілкування цих учнів.

«Бажані» – такі члени класу, які мають досить широке коло зв'язків зі своїми однокласниками (ця «широта» може сильно відрізнятись в різних класах).

«Знехтувані» – учні, з якими переважна більшість учнів у класі не хочуть мати справи, але самі вони прагнуть до спілкування з однокласниками.

І, нарешті, ізолювані – ті учні, які самі не виявляють ініціативи в спілкуванні з однокласниками, і ті, в свою чергу, не мають виражених до них відносин.

Методика Сакса-Леві «Незакінчені речення»

(Джозеф М. Сакс, С. Леві)

Опис методики. Проективна психологічна методика, відноситься до методик доповнення, і саме – адитивним методикам, одному з видів проектних методик. Методика включає 60 незакінчених пропозицій, які поділяються на 15 груп, що характеризують в тій чи іншій мірі систему відносин обстежуваного до сім'ї, до представників своєї або протилежної статі, до сексуальних відносин, до вищестоящих по службовому становищу і підлеглим. Деякі групи пропозицій мають відношення до випробовуваним людиною страхам і побоюванням, до наявного у нього почуття усвідомлення власної провини, свідчать про його ставлення до минулого і майбутнього, зачіпають взаємини з батьками і друзями, власні життєві цілі.

Для кожної групи пропозицій виводиться характеристика, що визначає дану систему відносин як позитивну, негативну або байдужу. Така кількісна оцінка полегшує виявлення у обстежуваного дисгармонійною системи відносин. Але більш важливо, звичайно, якісне вивчення додаткових пропозицій.

У патопсихології методика апробована Г. Г. Румянцевим (1969), який демонстрував невідому її значення для проведення реабілітаційних заходів.

Процедура проведення. Дослідженню методом «незакінчені речення» повинне передувати встановлення контакту з обстежуваним для отримання щирих, природних відповідей. Але навіть якщо тестований розглядає дослідження як небажану процедуру і, прагнучи приховати світ своїх глибоких переживань, дає формальні, умовні відповіді, досвідчений психолог може отримати масу інформації, що відбиває систему особистісних відносин.

Методика може застосовуватися індивідуально і в групах, а також в усній і письмовій формах. При проведенні методики в письмовій формі

початкові частини пропозицій можуть пред'являтися або на спеціальних бланках, або на окремих картках. При письмовому варіанті випробуваний отримує аркуш паперу і ручку або готовий бланк з незавершеними пропозиціями. При використанні карткового або усного варіанту пред'явлення початку пропозицій випробуваний записує на аркуші паперу тільки завершальну частину пропозиції – свою відповідь; при використанні бланка – відповідь пишеться прямо на бланку під відповідним початком пропозиції.

При усному варіанті дослідження відповіді випробуваного фіксуються або письмово експериментатором, або за допомогою магнітофона.

Тестування (без обробки) займає від 20 хвилин до декількох годин (в залежності від особистості випробуваного).

Дана методика застосовується як до дорослого контингенту, так і до дітей старшого і середнього шкільного віку. У цілому вона застосовується до учнів будь-яких вікових груп. Однак використовуючи цю методику при обстеженні дітей, необхідно внести в частину речень деякі зміни.

Так, питання, пов'язані з групою «секс» (наприклад, питання 11, 26, 39, 56), можна незначно видозмінити і віднести до групи «сім'я» або «протилежна стать». Це стосується і групи питань «підлеглі» (питання 5, 19, 34, 48). Питання з цієї групи також можна трохи модифікувати і віднести до груп «товариші» чи «колеги».

Група питань, умовно названа «начальство», може бути розглянута у випадку діагностики учнів як «ставлення до старших», «дорослих».

Інструкція. Перед вами список незакінчених пропозицій. Вам пропонується завершити кожне речення одним або декількома словами, вклавши в нього зміст характерне для вас. Виконуйте роботу по можливості швидко. Завершуйте початок пропозиції, не роздумуючи, першим, що спадає на думку.

Перелік 60 незакінчених речень наведено у додатку.

Обробка і інтерпретація результатів. Як вже було сказано вище, 60

тверджень методик розподіляються по 15 категоріям.

Групи речень до методики Сакса-Леви «Незакінченні речення»

1	Речення	Номер завдань			
		1	16	31	46
2	Відношення до батька	2	17	32	47
3	Відношення до себе	3	18	33	48
4	Нереалізовані можливості	4	19	34	49
5	Відношення до підлеглих	5	20	35	50
6	Відношення до вище поставлених осіб	6	21	36	51
7	Страхи	7	22	37	52
8	Відношення до друзів	8	23	38	53
9	Відношення до власного минулого	9	24	39	54
10	Відношення до протилежного полу	10	25	40	55
11	Сексуальні відносини	11	26	41	56
12	Відношення до сім'ї	12	27	42	57
13	Відношення до співробітників	13	28	43	58
14	Відношення до мами	14	29	44	59
15	Відчуття провини	15	30	45	60

Кількісний аналіз передбачає попередню експертну оцінку емоційної насиченості кожної пропозиції. Для оцінки відповідей випробуваного пропонується наступна шкала:

«+2» – максимальне, чітко виражене, сильно позитивне ставлення до об'єкта або суб'єкта, про який йде мова в реченні;

«+1» – позитивне ставлення;

«0» – нейтральне ставлення до того, про що йде мова, відсутність виразності будь-яких емоцій;

«-1» – негативне ставлення;

«-2» – максимальне, чітко виражене, сильно негативне ставлення до об'єкта або суб'єкта, про який йде мова в реченні.

Кількісний показник підраховується для кожної сфери окремо у вигляді загальної сумарної оцінки кожного з 4-х пропозицій, що входять до неї. Його величина розташовується в межах від «+8» до «-8», може бути нульовою.

Всього таких показників 15, відповідно до кількості сфер.

Приклад. Ставлення до сім'ї – затвердження 12, 26, 42, 57.

Відповіді випробуваного і їх експертна оцінка:

(12) У порівнянні з більшістю інших сімей, моя сім'я ... досить міцна (оцінка +2 - позитивна емоційне навантаження).

(26) Моя сім'я поводить ся зі мною, як з ... дорослою людиною досить часто (оцінка +1 – скоріше позитивна, ніж негативна емоційне навантаження).

(42) Більшість відомих мені сімей ... нерідко обмежують свободу своїх дітей (оцінка -1 – швидше негативна, ніж позитивна емоційне навантаження).

(57) Коли я був дитиною моя сім'я ... прислухалася до моєї думки (оцінка +1 - скоріше позитивна, ніж негативна).

Таким чином сума балів за шкалою «Ставлення до сім'ї» складе: $+ 2 + 1 - 1 + 1 = + 3$

В результаті тестування визначаються сфери, в яких переважають позитивні установки (позитивний досвід, позитивне сприйняття, позитивні очікування), і області, в яких переважають установки близькі до негативних або негативні (негативний досвід, негативне сприйняття, негативні очікування).

Якісний (змістовний) аналіз проводиться, перш, за все, для виявлення можливих причин сфер, що мають негативні індекси за результатами кількісної оцінки і залежить від цілей дослідження.

Запитання до методики «Незакінчені речення»

1. Думаю, що мій батько рідко _____
2. Якщо все проти мене, то _____
3. Я завжди хотів _____
4. Якби я займав керівну посаду _____
5. Майбутнє здається мені _____
6. Моє начальство _____
7. Знаю, що нерозумно, але боюся _____

8. Думаю, що справжній друг _____
9. Коли я був дитиною _____
10. Ідеалом жінки (чоловіки) для мене є _____
11. Коли я бачу жінку поруч з чоловіком _____
12. У порівнянні з більшістю інших моя сім'я _____
13. Найкраще мені працюється з _____
14. Моя мати і я _____
15. Зробив би все, щоб забути _____
16. Якби мій батько тільки захотів _____
17. Думаю, що я досить здатний, щоб _____
18. Я міг би бути дуже щасливим, якби _____
19. Якщо хто-небудь працює під моїм керівництвом _____
20. Сподіваюся на _____
21. У школі мої вчителі _____
22. Більшість моїх товаришів не знають, що я боюся _____
23. Не люблю людей, які _____
24. Колись _____
25. Вважаю, що більшість юнаків (дівчат) _____
26. Подружнє життя здається мені _____
27. Моя сім'я поводить ся зі мною як з _____
28. Люди, з якими я працюю _____
29. Моя мати _____
30. Моєю найбільшою помилкою було _____
31. я хотів би, щоб мій отець _____
32. Моя найбільша слабкість полягає в тому _____
33. Моїм прихованим бажанням в житті є _____
34. Мої підлеглі _____
35. Настане той день, коли _____
36. Коли до мене наближається мій начальник _____
37. Хотілося б мені перестати боятися _____

38. Найбільше люблю тих людей, які _____
39. Якби я знову став молодим _____
40. Вважаю, що більшість жінок (чоловіків) _____
41. Якби у мене була нормальна статеве життя _____
42. більшість відомих мені сімей _____
43. люблю працювати з людьми, які _____
44. Вважаю, що більшість матерів _____
45. Коли я був молодим, то відчував провину, якщо _____
46. Думаю, що мій батько _____
47. Коли мені починає не везти, я _____
48. Найбільше я хотів би в житті _____
49. Коли я даю іншим доручення _____
50. Коли буду старим _____
51. Люди, перевага яких над собою я визнаю _____
52. Мої побоювання не раз змушували мене _____
53. Коли мене немає, мої друзі _____
54. Моїм самим живим спогадом дитинства є _____
55. Мені дуже не подобається , коли жінки (чоловіки) _____
56. Моє статеве життя _____
57. коли я був дитиною, моя сім'я _____
58. Люди, які працюють зі мною _____
59. Я люблю свою матір, але _____
60. Найгірше, що я мав нагоду зробити, це _____

Проективна малюнкова методика «Школа і Я»

Методика спрямована на визначення узагальненого ставлення учнів до школи, виявлення її значущості, характеру та емоційного забарвлення. Школярам пропонується намалювати малюнок на тему «Школа і я». Час малювання не обмежується. Після закінчення малюнка учень пояснює зображення, його зміст, деталі, елементи.

Малюнок школи оцінюється за такими критеріями: наявність будинку школи, зображеного ззовні або всередині, шкільної обстановки (клас, зал, кабінет та ін.); наявність деталей та їх кількість, змістовний характер деталей (ставлення власне до педагогічного процесу: підручники, карти, парти та ін.); присутність на малюнку суб'єктів педагогічного процесу (вчителів, учнів).

На малюнку «Я» виділяється: наявність самого учня на малюнку; його просторова позиція; наявність на малюнку якого-небудь зв'язку зі школою (стежка, зміст діалогу з іншим персонажем малюнку). Коментарі учня дозволяють уточнити сюжет малюнку та значення його деталей. Ми аналізуємо лише сюжет, зміст малюнку, залишаючи за межами розгляду його динамічні особливості як більш неоднозначні. Аналізуючи малюнки, ми звертали увагу на те, як сам школяр в цьому образі конструює та відтворює значення школи в сфері своїх особистісних інтересів, відображує свою позицію по відношенню до школи.

Важливими, на нашу думку, є:

- малювання школи зсередини та «Я» всередині школи, що свідчить про краще пристосування до шкільного життя, «злиття» зі школою, загальне прийняття школи;
- розвинуті міжособистісні стосунки з однокласниками, дружбу між дітьми (крім негативних сюжетів – бійок, сварок тощо);
- позитивне зображення вчителя свідчить про більш тісний

емоційний зв'язок із вчителем, визнання його провідної ролі в навчальному процесі (крім негативних сюжетів – вчитель сварить учня, ставить погану оцінку тощо);

– зображення навчальних атрибутів свідчить про розуміння шкільного життя саме як навчального, розуміння неможливості одержання знань без шкільних атрибутів;

– наявність елементів природи на малюнках свідчить про «інтегрованість» в навколишнє середовище, в природне довкілля, що оточує дитину поза стінами школи, та її ставлення до навколишнього.

**Методика «Оцінка психологічної атмосфери в колективі»
(за А. Ф. Фідлером).**

Методика використовується для оцінки психологічної атмосфери в колективі. В основі лежить метод семантичного диференціала. Нижче представлений бланк методики.

Приклад заповненого бланку методики:

У таблиці 3.3 наведені протилежні за змістом пари слів, за допомогою яких можна описати атмосферу в вашому колективі. Чим ближче до правого або лівого слова в кожній парі поставити відповідь, тим більше значення ознаки у шкільному колективі.

Визначення психологічної атмосфери у колективі

Показник	Прояв (бали)								Показник
	1	2	3	4	5	6	7	8	
дружелюбність									ворожість
Згода									незгода
задоволеність									незадоволеність
продуктивність									непродуктивність
Теплота									холодність
Співпраця									неузгодженість
взаємна підтримка									недоброзичливість
захопленість									байдужість
Цікавість									нудьга
успішність									безуспішність

Відповідь по кожному з 10 пунктів шкали оцінюється зліва направо від 1 до 8 балів. Чим лівіше розташований знак *, тим нижче бал, тим

сприятливіші психологічна атмосфера в колективі, на думку відповідального. Підсумковий показник коливається від 10 (найбільш позитивна оцінка) до 80 (найбільш негативна).

На підставі індивідуальних профілів створюється середній профіль, який і характеризує психологічну атмосферу в колективі. Методика цікава тим, що допускає анонімне обстеження, а це підвищує її надійність. Надійність збільшується і в поєднанні з іншими методиками (наприклад, соціометрією).

Методика Т. Лірі, розроблена в 1957 р. (за Т. Лірі)

Методика спрямована на діагностику міжособистісних відносин і властивостей особистості, істотних при взаємодії з іншими людьми.

При роботі з опитувальником випробовуваний повинен співвіднести кожен з 128 лаконічних характеристик з оцінкою свого «Я».

Опитувальник та лист відповідей наведено у додатку.

Опрацювання результатів.

В результаті обробки отриманих даних по ключу можна діагностувати 8 загальних або 16 більш конкретизованих варіантів міжособистісної взаємодії:

- I. Авторитарний – лідируючий.
- II. Егоїстичний – домінуючий.
- III. Агресивний – агресивний.
- IV. Підозрілий – скептичний.
- V. Підкорений – сором'язливий.
- VI. Залежний – слухняний.
- VII. Доброзичливий – конвенціональний.
- VIII. Альтруїстичний – великодушний.

Кожен плюс оцінюється в 1 бал. Таким чином, максимальна оцінка рівня – 16 балів.

Октант I: питання 1-4, 33-36, 65-68, 97-100.

Октант II: питання 5-8, 37-40, 69-72, 101-104.

Октант III: питання 9-12, 41-44, 73-76, 105-108.

Октант IV: питання 13-16, 45-48, 77-80, 109-112.

Октант V: питання 17-20, 49-52, 81-84, 113-116.

Октант VI: питання 21-24, 53-56, 85-88, 117-120.

Октант VII: питання 25-28, 57-60, 89-92, 121-124.

Октант VIII: питання 29-32, 61-64, 93-96, 125-128.

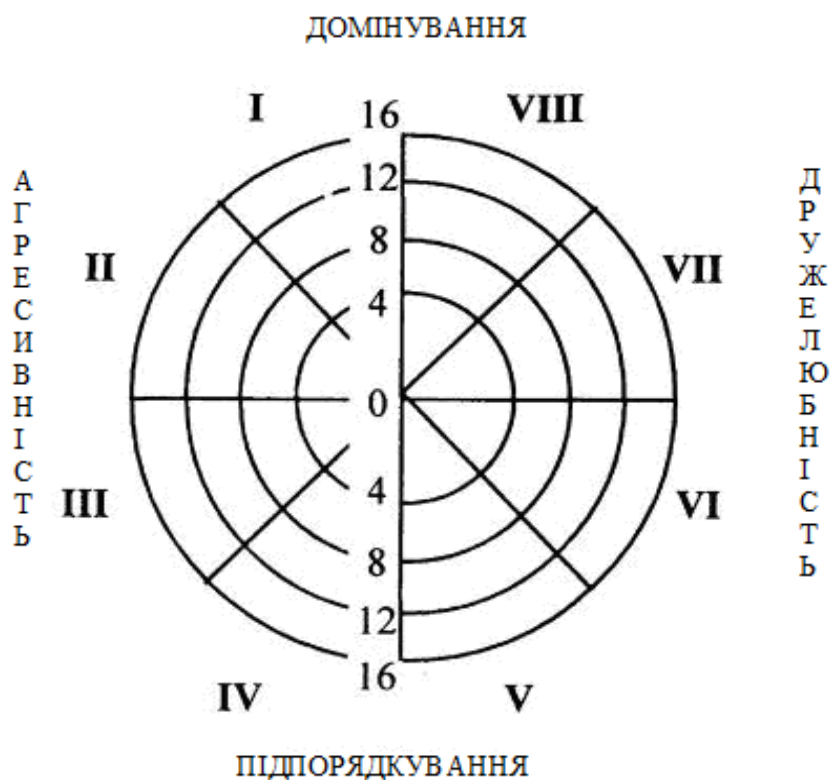

Рис. Психограма до тесту Лірі

Інтерпретація результатів:

Кожному з 8-ми октантів відповідає один з наступних типів міжособистісних відносин.

1) Владний – лідируючий (авторитарний).

0-8 балів. Впевнений в собі, наполегливий, наполегливий, може бути хорошим наставником. Має властивості керівника.

9-12 балів. Домінантний, енергійний, успішний у справах, любить давати поради, вимагає до себе поваги, може бути нетерпимий до критики, йому властива переоцінка власних можливостей.

13-16 балів. Владний, диктаторський, деспотичний характер, всіх повчає, дидактичний стиль висловлювань, не схильний приймати поради інших, прагне до лідерства, командування іншими, сильна особистість з рисами деспота.

2) Егоїстичний – домінуючий (незалежний).

0-8 балів. Впевнений, незалежний, орієнтований на себе, схильний до

суперництва.

9-12 балів. Самовдоволений, нарцисичний, з вираженим почуттям власної гідності, переваги над оточуючими, з тенденцією мати особливу думку, відмінну від думки більшості, і займати відокремлену позицію у групі.

13-16 балів. Прагне бути над усіма, самозакоханий, розважливий, тримається відчужено, зарозумілий, хвалькуватий.

3) Прямолінійний – агресивний.

0-8 балів. Упертий, завзятий, наполегливий в досягненні мети, енергійний, безпосередній.

9-12 балів. Вимогливий, прямолінійний, відвертий, строгий і різкий в оцінці інших, непримиренний, схильний у всьому звинувачувати оточуючих, насмішкуватий, іронічний, дратівливий.

13-16 балів. Надмірно наполегливий, недружній, жорстокий, ворожий по відношенню до оточуючих, нестриманий, запальний, агресивний до асоціальності.

4) Недовірливий – скептичний.

0-8 балів. Реалістичний в судженнях і вчинках, критичний по відношенню до оточуючих, скептик.

9-12 балів. Виражена схильність до критицизму, розчарований в людях, замкнутий, потайний, уразливий, недовірливий до оточуючих, відчуває труднощі в інтерперсональних контактах через підозрілості та страху поганого ставлення, свій негативізм проявляє у вербальній агресії.

13-16 балів. Відчужений по відношенню до ворожого і злобного світу, дуже підозрілий, вкрай вразлива, схильна у всьому сумніватися, злопам'ятний, постійно скаржиться на всіх.

5) Підкорений – сором'язливий.

0-8 балів. Скромний, боязкий, поступливий, емоційно стриманий, схильний підкорятися, не має власної думки, слухняно і чесно виконує свої обов'язки.

9-12 балів. Сором'язливий, лагідний, легко ніяковіє, схильний підкорятися сильнішому без урахування ситуації.

13-16 балів. Покірний, схильний до самознищення, слабовільний, схильний поступатися всім і в усьому, завжди ставить себе на останнє місце і засуджує себе, приписує собі провину, пасивний, прагне знайти опору в кому-небудь більш сильному.

б) Залежний – слухняний.

0-8 балів. Конформний, м'який, очікує допомоги і порад, довірливий, схильний до захоплення оточуючими, ввічливий, потребує визнання.

9-12 балів. Слухняний, боязкий, безпорадний, не вміє проявити опір, щиро вважає, що інші завжди праві.

13-16 балів. Дуже невпевнений у собі, має нав'язливі страхи, побоювання, тривожиться за будь-якого приводу, тому залежимо від інших, від чужої думки, понадконформний.

7) Співпрацюючий – конвенціональний.

0-8 балів. Схильний до співпраці, кооперації, гнучкий і компромісний при вирішенні проблем і в конфліктних ситуаціях, прагне бути в згоді з думкою оточуючих, свідомо конформний, слід умовностям, правилам і принципам «хорошого тону» у відносинах з людьми, ініціативний ентузіаст в досягненні цілей групи, прагне допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити увагу і любов, товариська, у взаєминах проявляє теплоту і дружелюбність.

9-16 балів. Доброзичливий і люб'язний з усіма, орієнтований на соціальне прийняття і схвалення, прагне задовольнити вимоги всіх, хоче бути хорошим для всіх без урахування ситуації, прагне до цілей мікрогрупи, має розвинені механізми витіснення і придушення, емоційно лабільний.

8) Відповідальний – великодушний.

0-8 балів. Відповідальний, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до людей проявляє в співчутті, симпатії, турботі, ласці, вміє підбадьорити і заспокоїти оточуючих, безкорисливий і чуйний.

9-16 балів. Гіпервідповідальний, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти і співчувати всім, нав'язливий у своєму прагненні допомогти і занадто активний по відношенню до оточуючих, неадекватно приймає на себе відповідальність за інших (але це може бути всього лише «маска», що приховує особистість протилежного типу).

Перші чотири типи міжособистісних відносин – I, II, III і IV – характеризуються переважанням неконформних тенденцій і схильністю до диз'юнктивним (конфліктним) проявам (III, IV), більшою незалежністю думки, завзятістю у відстоюванні власної точки зору, тенденцією до лідерства і домінування (I, II). Інші чотири октанта – V, VI, VII, VIII – представляють протилежну картину: переважання конформних установок, конгруентність в контактах з оточуючими (VII, VIII), невпевненість у собі, податливість думці оточуючих, схильність до компромісів (V, VI).

За спеціальними формулами визначаються показники за двома основними факторами: домінування і дружелюбність.

Домінування: $(IV) + 0,7 \times (III + II - IV - VI)$.

Дружелюбність: $(VII - III) + 0,7 \times (VIII - II - IV + VI)$.

В цілому інтерпретація даних повинна орієнтуватися більшою мірою на переважання одних показників над іншими і в меншій мірі – на абсолютні величини.

Випробовувані, у яких переважає владний-лідуючий тип міжособистісних відносин (октант I), характеризуються оптимістичністю, швидкістю реакцій, високою активністю, вираженою мотивацією досягнення, тенденцією до домінування, підвищеним рівнем домагань, легкістю і швидкістю у прийнятті рішень, гомономною (орієнтацією в основному на власну думку і мінімальної залежністю від зовнішніх, середовищних чинників), екстравертивність, у таких людей вчинки і висловлювання можуть випереджати їх продуманість. Це реагування за типом «тут і зараз», виражена тенденція до спонтанної самореалізації, активний вплив на оточуючих, завойовницька позиція, прагнення вести за собою і підкоряти своїй волі

інших.

Октант II, відповідний незалежному – домінуючому типу міжособистісних відносин, при явному переважанні над іншими, за даними дослідження, поєднується з такими особливостями, як риси самовдоволення (або самозакоханості), дистантність, егоцентричність, завищений рівень домагань, виражене відчуття суперництва, що виявляється в прагненні зайняти особливу позицію в групі. Домінантність тут в меншій мірі звернена на загальні інтереси і не проявляється прагненням вести людей за собою, «заражаючи» їх своїми ідеями, Стиль мислення нешаблонний, творчий. Думка оточуючих сприймається критично, власну думку зводиться в ранг догми або досить категорично відстоюється. Емоціям бракує тепла, вчинків – конформності, висока пошукова активність поєднується з розсудливістю. Низька підлеглість.

Прямолінійний-агресивний тип міжособистісних відносин (переважання показників октанта III) виявив виражену близькість до таких особистісних характеристик, як ригідність установок, що поєднується з високою спонтанністю; завзятість у досягненні цілей; практицизм при недостатній опорі на накопичений досвід, в стані емоційного захвату; підвищене почуття справедливості, який поєднується з переконаністю у власній правоті, легко загоряється почуття ворожості при протидії та критики на свою адресу; безпосередність і прямолінійність у висловлюваннях і вчинках; підвищена уразливість, легко гаснуча в комфортній, що не ущемляє престиж особистості випробуваного ситуації.

Октант IV – недовірливий-скептичний тип міжособистісних відносин – проявляється такими особистісними характеристиками, як відособленість, замкнутість, ригідність установок, критичний настрій по відношенню до будь-яких думок, крім власного; незадоволеність своєю позицією в мікрогруп, підозрілість, надчутливість до критичних зауважень на свою адресу, неконформність суджень і вчинків, схильність до побудови ригідних і надцінних умовиводів, пов'язаних з переконаністю в недоброчливості

оточуючих; випереджальна ворожість у висловлюваннях і поведінці, яка виправдовується апріорної упевненістю в людській недобротою; системне мислення, що спирається на конкретний досвід; практичність, реалістичність, схильність до іронії, висока конфліктність, яка може бути не настільки явною (якщо порівнювати з Октант III) і акумулюватися, створюючи тим самим підвищену напруженість і сприяючи прагненню до відгородженості.

Покірний – сором'язливий тип міжособистісних відносин (октант V) виявився переважачим у особистостей болісно-соромливих, інтроверт, пасивних і вельми делікатних в питаннях моралі і совісті, підкоряємося, невпевнених у собі, з підвищеною схильністю до рефлексії, з помітним переважанням мотивації уникнення неуспіху і низькою мотивацією досягнення, із заниженою самооцінкою, тривожних, з підвищеним почуттям відповідальності, незадоволених собою, схильних до того, щоб при невдачах звинувачувати в усьому себе; легко впадають в стан смутку, песимістично оцінюють свої перспективи, акуратних і виконавчих в роботі, які уникають широкого кола контактів, а також соціальних ролей, в яких вони могли б привернути до себе увагу оточуючих: ранимих і вразливих, болісно зосереджених на своїх недоліках і проблемах.

Залежний – слухняний тип міжособистісних відносин характерний для осіб з переважанням показників октанта VI. Ці люди виявляють високу тривожність, підвищену чутливість до середовищних впливів, тенденцію до вираженої залежності власних мотивацій від відносин зі значимими для них особистостями, власної думки від думки оточуючих. Потреба в прихильності і теплих відносинах є провідною. Невпевненість в собі тісно пов'язана з нестійкою самооцінкою. Старанність та відповідальність у роботі створює їм хорошу репутацію в колективі, проте інертність у прийнятті рішень, конформність установок і невпевненість в собі не сприяють їх просуванню на роль лідера. Підвищена недовірливість, чутливість до неувважності і грубості оточуючих, підвищена самокритичність, побоювання неуспіху як основа мотиваційної спрямованості створюють основу для конформного поведінки.

VII октант – співпрацюючий – конвенціональний тип міжособистісних відносин – володіє такими індивідуально-особистісними характеристиками, як емоційна нестійкість, високий рівень тривожності і низька агресивність, підвищена відповідальність на середовищні впливи, залежність самооцінки від думки значущих для даної особистості осіб, прагнення до причетності груповим віянням, до співпраці. Таким людям властиві екзальтація, потреба в зісланні дружелюбності, пошуки визнання в очах найбільш авторитетних особистостей групи, прагнення знайти спільність з іншими, ентузіазм, сприйнятливність до емоційного настрою групи, широке коло інтересів при деякій поверховості захоплень.

Переважання октанта VIII дозволяє віднести тип міжособистісної взаємодії до відповідального-великодушному, який поєднується з такими особистісними особливостями, як виражена потреба відповідати соціальним нормам поведінки, схильність до ідеалізації, гармонії міжособистісних відносин; екзальтація в прояві своїх переконань, виражена емоційна залученість, яка може бути більш поверхневої, ніж це декларується; художній тип сприйняття і переробки інформації; цілісний, образний стиль мислення, здатність легко вживатися в різні соціальні ролі, гнучкість у контактах, комунікабельність, доброзичливість, жертвовність, прагнення до діяльності, корисної для всіх людей; прояв милосердя, схильність до благодійності (місіонерський склад особистості): артистичність, потреба виробляти приємне враження, подобатися оточуючим; проблема пригніченою (або витісненою) ворожості, що викликає підвищену напруженість; соматизація тривоги, схильність до психосоматичних захворювань, вегетативний дисбаланс як результат блокування поведінкових реакцій.

З метою вивчення структури Я, особистої гармонії індивіда, до випробуваних слід звернутися з наступним завданням: «Після того, як ви оцінили себе за наведеними в опитувальнику характеристикам, зробіть те ж саме щодо образу Я, до якого ви прагнете, тобто опишіть за допомогою тих

же характеристик ідеал вашого Я. При цьому не забудьте включити і ті властивості, якими ви вже володієте, якщо вони не суперечать вашому уявленню про ідеал».

Отримані дані обраховуються і заносяться на психограму так само, як і в першому випадку, після чого проводиться аналіз і зіставлення оцінки випробуваним його актуального і ідеального образу Я.

Найбільш простий і часто зустрічається варіант є незначні кількісні відмінності; які дозволяють судити про те, які особливості свого стилю міжособистісного поведінки індивіда не влаштовують. Якщо в образі Я октант V закреслений більше інших, а в образі ідеалу Я він значно зменшений і йому протиставлений збільшений октант I, отже, випробуваний вважає себе занадто пасивним, сором'язливим і боязким в міжособистісних відносинах і хотів би від цих властивостей позбутися, бути більш впевненим в собі.

Якщо образ Я включає в себе високі показники октанта IV (тобто виявляє недовірливість, сторожкість, невдоволення сформованими відносинами з оточуючими), а образ ідеального Я виявляє переважання октанта VIII і значно зменшилися показники октанта IV, то при інтерпретації результатів слід врахувати, що випробуваний тяготиться міжособистісним конфліктом і почасти схильний самокритично оцінити свою роль в ситуації, що створилася, прагнучи в ідеалі бути доброзичливим і конгруентним з оточуючими його людьми. Таким чином, кожен раз співвідношення показників полярних по змістовним характеристикам ознак протилежних октантів (III і VII, II і VI) говорить про те, які шляхи компенсації тих особистісних властивостей, які погіршують адаптацію особистості в соціальному середовищі.

Якщо в першому варіанті (актуальне Я) переважають октанти, що відображають характеристики залежного і конформного поведінки (V, VI, VII), а в другому (ідеальне Я) – октанти, що виявляють незалежність і домінантність (I, II) або агресивність (III), то випробуваний болісно

переживає підпорядкованість своєї позиції, страждає його самолюбство і компенсаторні зусилля спрямовані на підвищення свого соціального статусу. Якщо співвідношення зворотне, т. Е. Переважають незалежність, домінантність і агресивність (I, II, IV), а в ідеалі випробуваний хотів би бути ближче до оточуючих його людей і позбутися від тих рис характеру, які сприяють розладу міжособистісних відносин: від впертості (III), агресивності (IV), дистантності (II), самовпевненості (I), це означає потребу в посиленні самоконтролю над безпосереднім, спонтанним поведінкою.

У нормі зазвичай не спостерігаються значні розбіжності між актуальним Я і ідеальним Я. Помірна (неконфліктна) розбіжність, або неповний збіг, має розглядатися як необхідна умова для подальшого зростання особистості, її самовдосконалення.

Незадоволеність собою частіше спостерігається у осіб із заниженою самооцінкою (октанти V, VI, VII), а також у осіб, які перебувають в ситуації тривалого конфлікту (октант IV). Переважання одночасно октантів I і V властиво особам з проблемою хворобливого самолюбства, авторитарності; переважання октантів IV і VIII означає конфлікт між прагненням до визнання групою і ворожістю (проблема пригніченою ворожості); якщо переважають октанти III і VII, значить, відбувається боротьба мотивів самоствердження і афіліації; якщо II і VI - то в наявності проблема незалежності-підлеглості, що виникає в складній службовій або іншій ситуації, що змушує коритися всупереч внутрішньому протесту.

Приблизно також інтерпретується співвідношення полярних октантів при зіставленні образів актуального Я і ідеального Я. Постаті, у яких виявляються домінантні, агресивні і незалежні риси поведінки, значно рідше виявляють невдоволення своїм характером і міжособистісними відносинами, однак і у них може виявлятися тенденція до вдосконалення свого стилю міжособистісного взаємодії з оточуючими. При цьому зростання поки показників того чи іншого октанта визначить напрямок, по якому особистість самостійно рухається по шляху самовдосконалення. Це має велике значення

для психолога при виборі методів корекції поведінки індивідуума з урахуванням його внутрішньо-особистісних ресурсів і ступеня усвідомлення нею наявних проблем. Наявність вираженого внутрішньо-особистісних конфліктів, який проявляється в значному розходженні при оцінці актуального і ідеального Я, є свідченням високої невротизації.

Інтерпретація даних діагностики міжособистісних відносин в основному повинна орієнтуватися на переважання одних показників над іншими, і в меншій мірі – на абсолютні величини.

Результати по 128 питань переводяться в психограму – коло, що складається з 8 октант, орієнтованих щодо двох головних осей:

Домінування – підпорядкування.

Дружелюбність – агресивність.

Кількісні показники (бали, за кількістю збігів з ключем) відкладаються на відповідній номером октанта координаті, кожна з яких розмічена дугами. Відстань між дугами кратно чотирьом (0, 4, 8, 12, 16).

Отримані по кожному з октантів кількісні показники від 0 до 16 переносяться на психограму. На відповідному номері октанта координаті, на рівні отриманих балів, проводяться дуги. Відокремлена дугою внутрішня частина октанта заштриховується. Після того як відзначені всі отримані при обстеженні результати і заштрихована внутрішня частина кола психограми до рівня, окресленого дугами, ми отримуємо щось на кшталт «віяла». Найбільш заштриховані октанти відповідають переважному стилю міжособистісних відносин даного індивіда. Характеристики, що не виходять за межі 8-ми балів, властиві гармонійним особистостям.

Показники, що перевищують 8 балів, свідчать про акцентуації властивостей, виявлених даними Октант.

Бали, що досягають рівня 14-16, свідчать про труднощі соціальної адаптації.

Низькі показники за всіма Октантами (0-3 бали) можуть бути результатом скритності і невідвертості випробуваного. Якщо в психограмі

немає октантів, заштрихованих вище 4-х балів, це означає, що отримані дані сумнівні по вірогідності: випробуваний не захотів оцінити себе відверто.

Таким чином, методика Т. Лірі дозволяє визначити і наочно уявити найбільш властиві індивіду особливості поведінки, що найчастіше проявляються в процесі його взаємодії з іншими людьми.

Опитувальник до методики Лірі

1. Вміє подобатися.	2. Любить давати поради.
3. Справляє враження на оточуючих.	4. Справляє враження значущості.
5. Вміє розпоряджатися, наказувати.	6. Начальницькому-владний.
7. Вміє настояти на своєму.	8. Владний.
9. Має почуття гідності.	10. Хвалькуватий.
11. незалежний,	12. Гордовитий і самовдоволений.
13. Здатний сам подбати про себе.	14. Думає тільки про себе.
15. Може проявити байдужість.	16. Хитрий.
17. Здатний бути суворим.	18. Нетерпимий до помилок інших.
19. Строгий, але справедливий.	20. Розважливий.
21. Може бути щирим.	22. Відвертий.
23. Критичний до інших.	24. Часто недружелюбний.
25. Любить поплакатися.	26. Озлоблений.
27. Часто сумний.	28. Скаржник.
29. Здатний виявляти недовіру.	30. Ревнивий.
31. Часто розчаровується.	32. Довго пам'ятає образи.
33. Здатний бути критичним до себе.	34. Схильний до самобичування.
35. Здатний визнати свою неправоту.	36. Сором'язливий.
37. Охоче підпорядковується.	38. Безініціативний.
39. Поступливий.	40. Лагідний.
41. Вдячний.	42. Залежний, несамостійний.
43. Захоплюється і схильний до наслідування.	44. Любить підкорятися.
45. Поважний.	46. Надає іншим приймати рішення.
47. Той, хто шукає схвалення.	48. Легко потрапляє в халепу.
49. Здатний до співпраці, взаємодопомоги.	50. Легко піддається впливу друзів.
51. Прагне ужитися з іншими.	52. Готовий довіритися будь-кому.
53. Доброзичливий.	54. Прихильний до всіх без розбору.
55. Уважний і ласкавий.	56. Всім симпатизує.
57. Делікатний.	58. Прощає все.
59. Підбадьорливий.	60. Переповнений надмірним

	співчуттям.
61. Чуйний до закликів про допомогу.	62. Великодушний і терпимо до недоліків.
63. Безкорисливий.	64. Прагне допомогти кожному.
65. Здатний викликати захоплення.	66. Прагне до успіху.
67. Користується в інших повагою.	68. Чекає захоплення від кожного.
69. Володіє талантом керівника.	70. Розпоряджається іншими.
71. Любить відповідальність.	72. Деспотичний.
73. Впевнений в собі.	74. Відноситься до оточуючих з почуттям переваги.
75. Самовпевнений і напористий.	76. Марнославний.
77. Діловитий, практичний.	78. Егоїстичний.
79. Змагається.	80. Холодний, черствий.
81. Стійкий і крутий, де треба.	82. Уїдливі, глузливий.
83. Невблаганний, але неупереджений.	84. Злий, жорстокий.
85. драгівливий,	86. Часто гнівливий.
87. Відкритий і прямолінійний.	88. Бесчувствений, байдужий.
89. Не терпить, щоб їм командували.	90. Злопам'ятний.
91. Скептичний.	92. Пройнятий духом протиріччя.
93. На нього важко справити враження.	94. Упертий.
95. Образливий, делікатне.	96. Недовірливий і підозрілий.
97. Легко ніяковіє.	98. Боязкий.
99. Невпевнений у собі.	100. Сором'язливий.
101. Поступливий.	102. Послужливий.
103. Скромний.	104. М'якотілий.
105. Часто вдається до допомоги інших.	106. Майже нікому не заперечує.
107. Дуже шанує авторитети.	108. Нав'язливий.
109. Охоче приймає поради.	110. Любить, щоб його опікали.
111. Довірливий і прагне радувати інших.	112. Надмірно довірливий.
113. Завжди люб'язний в обходженні.	114. Прагне здобути прихильність кожного.
115. Дорожить думкою оточуючих.	116. З усіма погоджується.
117. Комунікабельний і пристосування.	118. Завжди з усіма дружелюбний.
119. Серцевий.	120. Всіх любить.
121. Добрий, вселяє впевненість.	122. Занадто поблажливий до оточуючих.
123. Ніжний і м'якосердий.	124. Намагається втішити кожного.
125. Любить піклуватися про інших.	126. Піклується про інших на шкоду

	собі.
127. Щедрий.	128. Псує людей надмірною добротою.

Історії (взяті зі звернень дітей на Національну дитячу «гарячу лінію»)

1. Доброго дня! Мене звати Діма. Мені 9 років. Хочу Вам дещо розповісти. У мене є ще 2 братика (молодші – 8 і 6 років). Ми усі страждаємо від насильства з боку мами. Вона з нас постійно знущається... Бере нас, наприклад, за вуха і піднімає догори, тримає, а потім ставить на підлогу. (Плаче). Знаєте як це боляче? А ще, бере тряпку для миття підлоги, мие унітаз, а потім затикає нам по черзі рот! Це просто жахливо! Допоможіть нам! Будь ласка!

2. Доброго дня! Мене звати Олена. Мені 15 років. Я не знаю, чи можна до вас звернутися з таким проханням, але я просто знаходжуся у безвихідній ситуації. Моя проблема полягає в тому, що мої батьки – алкоголіки. Вони геть усі гроші витрачають на горілку, виносять речі з дому. Я вже 2 дні нічого не їм, бо їсти нічого. У нас ще залишилася корова, але я боюся, що вони і її продадуть та куплять горілку. Допоможіть мені! До яких органів можна звернутися за допомогою?

3. Доброго дня! Мене звати Льоня. Мені 8 років. Я зателефонував до вас, бо в мене щодня сваряться батьки і мої друзі, які порадили мені цей номер сказали, що ви допоможете. Я не знаю, яка причина сварок моїх батьків, але, все рівно, я це дуже тяжко переживаю. Коли вони починають підвищувати голос один на одного, я починаю плакати. В процесі сварки я намагався поговорити з батьками, але вони мене не чуять. А ще в мене є маленька сестричка Ангелінка, яка теж постійно плаче, коли батьки сваряться. Їй 9 місяців. Як пояснити батькам, що я не хочу аби вони сварилися і дуже сильно їх обох люблю? А ще мені дуже шкода Ангелінку. (Дитина – свідок насильства (психологічне насильство над дитиною зі сторони батьків))

4. Доброго вечора! Мене звати Наталя. Я вам телефоную зі Львівської

області. Мені нещодавно виповнилося 14 років. Моє хобі – це спілкування в соціальних мережах. Десь місяць тому через соціальні мережі я познайомилася з чоловіком, якому 35 років. Спочатку я з ним охоче спілкувалася. Це тривало майже тиждень. Потім мені стало нудно і я відмовилася від спілкування з ним. Він цього не зрозумів і постійно мені пише, телефонує. Одного разу навіть чекав біля будинку. Це трапилось тому, що я всю особисту інформацію написала в соціальній мережі. Тепер мені дуже боязко. Що я можу зробити, аби він перестав мене переслідувати?

Завдання групам Опрацюйте запропоновану історію та визначте:

1. Визначте вид насильства та перелічте за якими ознаками/проявами це визначили _____
2. Хто вчиняє насильство _____
3. Хто потерпає від насильства _____
4. Наслідки насильства для дитини, яка потерпає від насильства _____
5. Які можете дати рекомендації виходу з ситуації насильства _____

Ведучий/ведуча приймають відповіді учнів/учениць, коментують їх та доповнюють.

Викресли твердження, правила безпеки, які є неправильними і залиш правильні, до яких потрібно прислухатись. Додай ще свої правила.

1. У пізній час не ходіть одні по вулиці.
2. Сідайте до незнайомих людей в машину.
3. Якщо вам здалося, що вам загрожує небезпека, не вживайте ніяких заходів, ви можете виглядати дивною людиною.
4. Майте при собі один із засобів безпеки: дезодорант, пилочку тощо
Продумайте їх використання в разі здійснення акту насильства.
5. Продумайте свої дії в тому випадку, якщо вам здається, що акт насильства можливий.
6. Запам'ятайте: «Насильство вам ні за яких обставин не загрожує!»

7. Якщо почуваетесь в небезпеці, тікайте.
8. На вас напали, кричіть, біжіть, привертайте до себе увагу. Дзвоніть в поліцію.
9. Впускайте в будинок незнайомців, удома вам нічого не загрожує.
10. Не пускайте в будинок незнайомців, особливо, якщо ви почуваете себе неспокійно.
11. Не сідайте до ліфта з людьми, якщо почуваетесь некомфортно або неспокійно, навіть якщо ви і бачили цю людину.
12. Ніколи, у жодному разі не розповідайте про факти насильства, тим більше не звертайтеся до будь-яких правоохоронних органів.
13. Продумайте свої дії в тому випадку, якщо акт насильства вже відбувався і може повторитися знову.
14. Розповідайте про насильство тим, кому ви довіряєте (друзям, родичам). Знайдіть таке місце, куди ви змогли б піти у випадку небезпеки.
5. Підготуйте документи (паспорт, свідоцтво про народження і т.д.), гроші та інші необхідні речі та покладіть їх в одне місце, так, щоб у небезпечний момент ви змогли б їх легко взяти і піти.
16. Якщо ситуація критична, то залишайте будинок негайно, навіть якщо вам не вдалося взяти необхідні речі.
17. Попрактикуйтесь у тому, як можна швидко й безпечно вийти з будинку. Визначте, які двері, вікна, ліфти або сходи підходять для цього щонайкраще.
18. Заздалегідь довідайтеся телефони місцевих служб, які можуть надати Вам необхідної підтримки (телефон поліції, телефон Національної дитячої «гарячої лінії» та інших структур).